

Vlaanderen
is plattelandsontwikkeling

RAPPORT PUBLIEKE BEVRAGINGEN

Noden van de Vlaamse landbouw, milieu gelinkt aan
landbouw en het Vlaamse platteland

15 en 22 februari 2018 - Rillaar en Waregem

Europees Landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling:

Europa investeert
in zijn platteland

////////////////////////////////////

RAPPORT PUBLIEKE BEVRAGINGEN

**Noden van de Vlaamse landbouw,
milieu gelinkt aan landbouw en het
Vlaamse platteland**

**15 en 22 februari 2018
Rillaar en Waregem**

////////////////////////////////////

Samenstelling

Departement Landbouw en Visserij

Datum

31 mei 2018

Versie 1

Depotnummer

D/2018/3241/151

V.U. Jules Van Liefferinge

DEPARTEMENT LANDBOUW & VISSERIJ

Inhoud

1	SWOT	3
1.1	Thema landbouw	3
1.1.1	Startsituatie SWOT	3
1.1.2	Sterktes	3
1.1.3	Zwaktes	7
1.1.4	Kansen	10
1.1.5	Bedreigingen	12
1.2	Thema milieu gelinkt aan landbouw	17
1.2.1	Startsituatie SWOT	17
1.2.2	Sterktes	17
1.2.3	Zwaktes	18
1.2.4	Kansen	22
1.2.5	Bedreigingen	25
1.3	Thema platteland	28
1.3.1	Startsituatie SWOT	28
1.3.2	Sterktes	28
1.3.3	Zwaktes	30
1.3.4	Kansen	34
1.3.5	Bedreigingen	38
2	Inventariseren van noden en formuleren van doorbraken	41
2.1	Thema landbouw	41
2.1.1	Inventaris noden	41
2.1.2	Doorbraken	48
2.2	Thema milieu gelinkt aan landbouw	53
2.2.1	Inventaris noden	53
2.2.2	Doorbraken	59
2.3	Thema platteland	64
2.3.1	Inventaris noden	64
2.3.2	Doorbraken	71
3	Uitgediepte doorbraken	75
3.1	Doorbraak 1: Van netwerken naar samenwerken loont!	75
3.1.1	Kernachtige omschrijving	75
3.1.2	Impact	75
3.1.3	Randvoorwaarden	75
3.1.4	Initiatieven	75
3.1.5	Stakeholders en hun rol	75
3.2	Doorbraak 2: Ruimte	77
3.2.1	Kernachtige omschrijving	77
3.2.2	Impact	77
3.2.3	Randvoorwaarden	77
3.2.4	Initiatieven	78
3.2.5	Stakeholders en hun rol	78
3.3	Doorbraak 3: Voor een landbouwsector gedragen door de maatschappij	79
3.3.1	Kernachtige omschrijving	79
3.3.2	Impact	79
3.3.3	Randvoorwaarden	79
3.3.4	Initiatieven	79
3.3.5	Stakeholders en hun rol	80
3.4	Doorbraak 4: Grondbeleid: waar gaan we ons voedsel produceren? toegang tot grond als sleutel voor de toekomst?	81
3.4.1	Kernachtige omschrijving	81
3.4.2	Impact	81
3.4.3	Randvoorwaarden	81

3.4.4	Initiatieven	81
3.4.5	Stakeholders en hun rol	82
3.5	Doorbraak 5: 2010-2050 – van versnipperd landbouw- en voedselmodel naar geïntegreerde duurzame topregio	83
3.5.1	Kernachtige omschrijving	83
3.5.2	Impact	83
3.5.3	Randvoorwaarden	83
3.5.4	Initiatieven	83
3.5.5	Stakeholders en hun rol	84
3.6	Doorbraak 6: Public money for public goods	85
3.6.1	Kernachtige omschrijving	85
3.6.2	Impact	85
3.6.3	Randvoorwaarden	85
3.6.4	Initiatieven	86
3.6.5	Stakeholders en hun rol	86
3.7	Doorbraak 7: Verschuiving van een consumptie-economie naar een belevingseconomie	88
3.7.1	Kernachtige omschrijving	88
3.7.2	Impact	88
3.7.3	Randvoorwaarden	89
3.7.4	Initiatieven	89
3.7.5	Stakeholders en hun rol	90
3.8	Doorbraak 8: Regioloket	91
3.8.1	Kernachtige omschrijving	91
3.8.2	Impact	91
3.8.3	Randvoorwaarden	91
3.8.4	Initiatieven	91
3.8.5	Stakeholders en hun rol	92
3.9	Doorbraak 9: Investeren in sociale 'infrastructuur'/ netwerken	93
3.9.1	Kernachtige omschrijving	93
3.9.2	Impact	93
3.9.3	Randvoorwaarden	93
3.9.4	Initiatieven	93
3.9.5	Stakeholders en hun rol	94
3.10	Doorbraak 10: Landbouw, garantie voor uw duurzame toekomst	95
3.10.1	Kernachtige omschrijving	95
3.10.2	Impact	95
3.10.3	Randvoorwaarden	95
3.10.4	Initiatieven	95
3.10.5	Stakeholders en hun rol	95
3.11	Doorbraak 11: Offensieve plattelandsordering	97
3.11.1	Kernachtige omschrijving	97
3.11.2	Impact	97
3.11.3	Randvoorwaarden	97
3.11.4	Initiatieven	97
3.11.5	Stakeholders en hun rol	98
3.12	Doorbraak 12: Landbouwondernemers valoriseren maatschappelijke meerwaarde	99
3.12.1	Kernachtige omschrijving	99
3.12.2	Impact	99
3.12.3	Randvoorwaarden	99
3.12.4	Initiatieven	99
3.12.5	Stakeholders en hun rol	99
3.13	Doorbraak 13: Kennis haalt de bovenhand	101
3.13.1	Kernachtige omschrijving	101
3.13.2	Impact	101
3.13.3	Randvoorwaarden	101
3.13.4	Initiatieven	101

DEPARTEMENT LANDBOUW & VISSERIJ

3.13.5	Stakeholders en hun rol	102
3.14	Doorbraak 14: Inkomensstabilisatie 2.0	103
3.14.1	Kernachtige omschrijving	103
3.14.2	Impact	103
3.14.3	Randvoorwaarden	103
3.14.4	Initiatieven	103
3.14.5	Stakeholders en hun rol	103
3.15	Doorbraak 15: Samenwerken	105
3.15.1	Kernachtige omschrijving	105
3.15.2	Impact	105
3.15.3	Randvoorwaarden	105
3.15.4	Initiatieven	105
3.15.5	Stakeholders en hun rol	106
3.16	Doorbraak 16: Ecosysteem'ver'diensten	107
3.16.1	Kernachtige omschrijving	107
3.16.2	Impact	107
3.16.3	Randvoorwaarden	107
3.16.4	Initiatieven	108
3.16.5	Stakeholders en hun rol	109
3.17	Doorbraak 17: Arbitragecommissie in ketenoverleg voor eerlijk verdeelde marge	110
3.17.1	Kernachtige omschrijving	110
3.17.2	Impact	110
3.17.3	Randvoorwaarden	110
3.17.4	Initiatieven	110
3.17.5	Stakeholders en hun rol	111
3.18	Doorbraak 18: Trajecten voor een kansrijk ondernemerschap op het platteland	112
3.18.1	Kernachtige omschrijving	112
3.18.2	Impact	112
3.18.3	Randvoorwaarden	112
3.18.4	Initiatieven	112
3.18.5	Stakeholders en hun rol	113
3.19	Doorbraak 19: Ministerie van voeding	114
3.19.1	Kernachtige omschrijving	114
3.19.2	Impact	114
3.19.3	Randvoorwaarden	114
3.19.4	Initiatieven	114
3.19.5	Stakeholders en hun rol	114
	slotwoord	116

Beste lezer,

Zoals u misschien weet loopt het huidige, derde Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling (PDPO III) tot en met 2020. Dat betekent dus dat in 2021 een nieuw plattelandsontwikkelingsprogramma start. Het uitstippelen van dergelijk beleid is een werk van lange adem, en moet een hele procedure doorlopen. Vandaar dat het Departement Landbouw en Visserij reeds eind 2017 gestart is met de eerste voorbereidingen. De verschillende diensten van de Vlaamse overheid die betrokken zijn bij het huidige Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling (PDPO III) maakten op 21 november 2017 drie SWOT-analyses: één van de Vlaamse landbouw, één van het milieu gelinkt aan landbouw en één van het Vlaamse platteland.

Het programmasecretariaat van PDPO III van het Departement Landbouw en Visserij en het Vlaams Ruraal Netwerk waren echter ook heel benieuwd naar wat er bij de stakeholders leeft. We wilden dan ook niet wachten op wetsvoorstellen van de Europese Commissie voor we ons oor te luister legden bij het brede publiek. Op donderdag 15 en donderdag 22 februari 2018 organiseerden we twee publieke bevestigingen, in Rillaar en Waregem. We stonden stil bij de noden van de Vlaamse landbouw, het milieu gelinkt aan landbouw en het Vlaamse platteland. Bedoeling was vrij te denken, los van enig kader van het GLB of PDPO.

Deze publieke bevestigingen waren toegankelijk voor iedereen. Er werd via verschillende kanalen en overlegorganen opgeroepen om deel te nemen. De uitnodiging werd zelfs overgenomen in ledenbladen van land- en tuinbouworganisaties en andere land- en tuinbouw tijdschriften.

We waren verheugd door de grote diversiteit tussen de deelnemers: we zagen landbouwers en landbouworganisaties, milieuorganisaties, plattelandsbewegingen, onderzoek- en praktijkcentra, vzw's, ... Er waren uiteraard ook deelnemers van verschillende overheden aanwezig zij het minder talrijk omdat we vooral de stem van de externe actoren wilden horen.

De beide dagen, in Rillaar en Waregem, verliepen volgens eenzelfde structuur en werden begeleid door een externe procesbegeleider.

In dit rapport leest u de uitkomst van beide publieke bevestigingen. Het rapport is een getrouwe weergave van wat werd gezegd, zonder verdere interpretatie. Enkel met het oog op en leesbaar eindproduct zijn er wel tekstuele aanpassingen en clusteringen uitgevoerd.

In de voormiddag werkten groepjes van 5 à 10 deelnemers verder op één van de drie SWOT-analyses, die dus eerder al intern waren voorbereid. Elk groepje werkte op een welbepaald thema: landbouw, milieu of platteland. De deelnemers konden de begin-SWOT verder aanvullen, wijzigen, schrappen, of volledig omgooien (zie hoofdstuk 1).

Een deskundige procesbegeleider zorgde ervoor dat iedereen van het groepje werd gehoord en een verslaggever noteerde alles zorgvuldig.

Vervolgens kon elk groepje de behoeften en noden uit de herwerkte SWOT distilleren. Dit geeft ons een mooi overzicht van allerhande noden die leven binnen de Vlaamse landbouwsector, het milieu en het Vlaamse platteland .

1.1.3 Zwaktes

- **Zwakke positie in de keten van de land- en tuinbouwers** zorgt voor een oneerlijke prijs. Land- en tuinbouwers zijn prijsnemer en zijn sterk afhankelijk van de markt.

De landbouwer zit gesandwicht tussen toeleveranciers en afnemers die elk veel macht hebben en prijsbepalend zijn.

Landbouwers zijn vaak de zwakste schakel in de keten en hebben meestal ook een zeer zwakke of geen onderhandelingspositie.

Door de lange keten gaan de marges niet naar de landbouwer: nochtans moet hij het risico dragen.

Samenwerking tussen landbouwers en de hele keten biedt kansen. Meer samenwerken om een groter blok te vormen ten opzichte van afnemers of leveranciers (bv. groepsaankoop), betere positie voor onderhandeling met afnemers ... Samenwerking en clustering kunnen via ketenbenadering, wat op zijn beurt leidt tot kennisdoorstroming. Maar dit moet wel geïntegreerd gebeuren.

Opstarten en uitbouwen van coöperatieve modellen door producenten om prijszetting te bepalen. Dit is een middel tot 'markt-kracht', maar staat nog al te vaak in zijn kinderschoenen. Hoe groter de macht (de stem), hoe meer invloed.

Bedenking: dit is een moeilijk verhaal. Diegenen die zetelen in een coöperatieve of een Raad van Bestuur, moeten spreken namens de volledige sector. Het algemeen belang moet primeren inclusief het ondernemerschap (geen individuele (eigen) belangen).

Ook nieuwe initiatieven en/of nieuwe coöperaties oprichten, gekoppeld aan het energieverhaal (plaatsen van windmolens, beheer van kleine landschapselementen en houtkanten, aankoop van landbouwmateriaal ...).

- **Te weinig bewust van ketenbeleid**

Als je bewust bent van je plaats in de keten kan je de keten soms ook voor jou laten werken.

Ook het strategische denken ontbreekt vaak.

- **Bulkproductie** heeft te weinig toegevoegde waarde

- Familiaal karakter zorgt voor moeilijke instroom en verjonging.

Er zijn te weinig starters.

Verjonging en omschakeling in de land- en tuinbouwsector zijn noodzakelijk. Door- en instroom zijn zeker nodig voor de toekomst en moeten ook kunnen gebeuren door personen die niet van landbouwafkomst zijn. Er moeten opportuniteiten en nieuwe kansen zijn, zeker bij de opstartfase.

- **Onvoldoende natuurlijke saneringen**

- **Rigide productiemodel** of eigen bedrijfsmodel zorgt voor beperkte mogelijkheden om om te schakelen

- **Arbeidsintensieve sector**

- **Wisselvallig weer**

De landbouwers zullen er meer en meer mee moeten omgaan. Men beseft steeds meer dat men niet kan blijven steunen op het rampenfonds. Er moet gekeken worden naar andere risico-instrumenten, zoals weersverzekeringen.

- **Afhankelijk van ziektes** (planten en dieren), waar de landbouwer niet altijd vat op heeft

- **Afhankelijk van import** voor productie (bv. eiwitten)

Aanvullende zwaktes op de initiële SWOT

- Moeilijk om innovatie te omarmen

Men maakt te weinig gebruik van innovatie.

- Problematiek van de pensioenboeren, gekoppeld aan de grondenproblematiek

De familiale bedrijven kunnen de seizoenspachten niet meer betalen, waardoor ze nog meer in de verdrukking komen. Andere bedrijven gebruiken deze gronden, vragen daar vaak geen inkomenssteun voor aan en zijn ook niet onderhevig aan de randvoorwaarden, met alle gevolgen van dien voor leefmilieu en biodiversiteit.

- De kloof met de **kritische consument** / burger verkleinen
Deze kans werd genuanceerd: de burger is wel kritisch, maar de consument niet: finaal koopt de consument niet wat wenselijk is, maar wel het goedkoopste. Men is meer kritisch dan bewust.

Burger meer betrekken bij de werkelijke, reële landbouwproductie.
- **Grotere maatschappelijke betrokkenheid van de consument / burger**
- **Grote aandacht van de consument voor voeding**
- **Nabijheid consument en producent**
De korte keten groeit en dat is een sterkte.

Inzetten op korte keten, CSA, diversificatie en stadslandbouw. Het moet makkelijker en aantrekkelijker worden om hierin te investeren.

Nood aan een Vlaamse integrale voedselbenadering, een voedselstrategie. Integrale aanpak leidt tot (meer) ruimte, mogelijkheid tot boeren, gezondheid, verzekering, samenwerking, bewustwording, wijziging (consumenten)gedrag ...
- **Differentiatie van productie**
Nieuwe verdienmodellen ontwikkelen.

Schaalvergroting met diversificatie kan de monocultuur tegengaan. Dit is belangrijk voor het ecosysteem en het milieu, en ook voor de bescherming van het familiaal bedrijf.
- **Nieuwe teelten en energieteelten (door klimaatverandering)**
- **Digitalisering en e-commerce**
Meer automatisering van de arbeid, precisielandbouw: hogere aantrekkelijkheid voor jonge mensen om hierin te komen werken (toestellen bedienen wordt leuker ervaren dan het harde labeur).

- **Dure arbeid**

- **Gebrekkige beschikbaarheid van arbeid**

Dat er weinig of moeilijk arbeidskrachten worden gevonden ligt niet alleen aan de prijs maar ook aan de aard van het werk (hard werk, imago).

- **Burger heeft weinig kennis en affiniteit met land- en tuinbouwsector**

Een groepje verwees naar het dalend aantal professionele land- en tuinbouwers door de toenemende schaalvergroting. Hoe minder professionele land- en tuinbouwers, hoe moeilijker het wordt om een positieve attitude van de burger ten opzichte van land- en tuinbouw te stimuleren.

- **Imago land- en tuinbouwer**

Er is ad hoc en sensationele eenzijdige berichtgeving over landbouw en te veel slecht nieuws over de landbouw in de media. Er is ook veel slecht nieuws over zaken waar landbouwers op zich niet bij betrokken zijn, maar wel rechtstreeks gevolgen van ondervinden (bv. wantoestanden in de slachthuizen, fipronilaffaire ...). Dit kan men counteren door openheid.

- **Land- en tuinbouwers zijn prijznemers**

Men is sterk afhankelijk van de markt en van de wereldmarktprijs door globalisering.

De landbouwer weet meestal niet welke prijs hij zal krijgen voor een product en landbouw is de enige sector waar men onder de productieprijs kan verkopen. De prijszettingen gebeuren top-down; de land- en tuinbouwer heeft geen inspraak.

De verwerkers bepalen té veel de prijszetting en zijn de 'eigenaars' van het systeem geworden, waarbij de land- en tuinbouwer verplicht of genoodzaakt is om dit opgelegd systeem te volgen. Dit werkt contraproductief en creëert een gevoel van machteloosheid.

Vaak is de landbouwer verbonden aan een bepaalde retailer die veel macht heeft. Maar zonder de retail is een concept moeilijk waar te maken (met uitzondering van bio).

Aanvullende bedreigingen op de initiële SWOT

- Sectoruitstroming

////////////////////////////////////

1.2 THEMA MILIEU GELINKT AAN LANDBOUW

1.2.1 Startsituatie SWOT

Op 21 november 2017 stelden de administraties die momenteel betrokken zijn bij PDPO III een SWOT op over milieu gelinkt aan landbouw in Vlaanderen. Deze SWOT werd tijdens de twee publieke bevestigingen voorgelegd aan de groepjes die werkten rond het thema milieu. De groepjes vulden de SWOT verder aan, konden opmerkingen geven of zaken schrappen, verplaatsen of aanpassen. Het eindresultaat leest u hieronder. In vet staan sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen uit de initiële SWOT, met daaronder de opmerkingen en aanvullingen tijdens de publieke bevestigingen. Onderaan elk sub-hoofdstuk leest u ook nog aanvullend de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen die niet in de initiële SWOT aan bod kwamen.

1.2.2 Sterktes

- **Per productie-eenheid** heeft de Vlaamse land- en tuinbouw een goede milieu- en klimaatscore vanwege de **efficiëntie** (gebruik van grondstoffen en emissie-reducerende technieken ...)

Er zijn nog veel kansen om het potentieel te verhogen. Op gebied van genetisch potentieel en veevoeder beginnen we nu pas de technieken te gebruiken en is er dus nog veel marge.

- **Netto-producent van hernieuwbare energie**

Er zijn zeker nog onderbenutte mogelijkheden voor hernieuwbare energie. Zo is er veel ruimte en dakoppervlakte in de landbouw terug te vinden, wat nuttig is voor bv. zonnepanelen.

In het algemeen is landbouw geen netto-producent.

Ook stelde een groepje de vraag of het capteren van zonne-energie (voor gebruik) eigenlijk als energieproductie kan beschouwd worden.

Er is steeds minder energieverpilling en energieverlies (bv. recuperatie van warmte).

- **Innovatieve systemen**

Technologie is ons speerpunt (sterkte en kans).

- **Probleemoplossend denken door landbouwers**

Het beleid is gecompartmenteerd en er ontbreekt samenhang. We zijn bv. milieu-efficiënter per kilo product (sterkte), maar we gaan boven de draagkracht van de ruimte. Daar gaan we ver boven de grenzen.

Er zal nog veel moeten gebeuren. Dit kan ook als een bedreiging gezien worden.

- Door de lange traditie aan intensieve landbouwproductie zijn er reeds **in verleden opgebouwde negatieve effecten** op bodem, water en lucht

Problemen worden niet van in het begin vermeden. Pas als het te laat is, worden er oplossingen gezocht (bv. mestproblematiek).

Er is ook een stuk historisch passief dat we meenemen (bv. de bodem).

- De **multifunctionaliteit van landbouw** wordt **onderbenut** (bv. infiltratiemogelijkheden en agrobiodiversiteit)

- Imagoprobleem: de **burger kent het complexe Vlaamse land- en tuinbouwsysteem niet**
Zwak landbouwimago op het vlak van milieu.

De landbouwers, retail en het onderwijs communiceren onvoldoende over duurzame productie: als de consument andere producten wil, zal de landbouwer volgen (andere aankooppatronen). De vraag wordt ook gestuurd door de retail (door reclame).

Het is een complexe sector waardoor het moeilijk is een eenduidig verhaal te brengen (het publiek is zich bv. niet bewust van allerhande langetermijninvesteringen die nodig zijn).

Tegelijk kan dit ook tot een kans omgebogen worden: we zouden innoverend kunnen nadenken over hoe de consument te betrekken.

De consument/burger is strenger voor de landbouwer dan voor zichzelf (bv. pesticiden).

- Een **dichtbevolkt en multifunctioneel platteland** leidt tot druk op de open ruimte
Dit werd door meerdere groepjes als een kans gezien. Bv. het verstedelijkt gebied biedt kansen voor lokale landbouw, wegens de nabijheid van burgers met koopkracht.
- **De omgekeerde leeftijds piramide** maakt dat er weinig pioniers en volgers in innovatie zijn

- De landbouwer heeft een lage kennis over de noden en verwachtingen van de burger
Er is geen goede dialoog.
- Landbouworganisaties geven wensen en noden van de landbouwer niet altijd goed door (communicatieprobleem)

1.2.4 Kansen

- Er is veel **kennis en onderzoek** beschikbaar

Het onderzoek is een sterkte en moet daarom in overheidshanden gehouden worden, zodat innovaties door iedereen kunnen gebruikt worden.

Onderzoek is dikwijls te weinig praktijkgericht, daarom kan het ook als bedreiging gezien worden.

- Betere milieuprestaties en –zorg zorgen voor een **beter imago** en maatschappelijke verankering
Voorbeeldfunctie kan op individueel vlak een bedreiging zijn (niet delen van innovaties).

- **Lokale productie en vermarkting** zorgen voor een verlaging van de milieudruk

Nieuwe initiatieven komen de laatste jaren in beeld (CSA, stadslandbouw ...).

Dit is geen oplossing voor alles: de factor ‘beste locatie om te produceren’ moet ook in acht genomen worden.

- **Circulaire economie**

- **Samenwerking in de keten** waardoor de milieukosten in de verkoopprijs van landbouwproducten kunnen geïntegreerd worden

Samenwerking en initiatief tot samenwerking in de keten lukt soms wel: er zijn al een aantal goede voorbeelden. (bv. label voor melk).

Inzetten op ketenwerking: niet het aantal hectares is van belang, maar wel wat de landbouwer ermee doet. Afspraken maken hierover is essentieel om overproductie te vermijden.

////////////////////////////////////

- **Innovatie**

De Vlaamse landbouwer is een kwaliteitsproducent, hiervoor moeten we pionier worden in de wereld: de voortrekker in technologie. Deze sterkte kan bewaard worden door kennisdeling.

Voorbeeldfunctie van pioniers: er moet meer gepromoot worden binnen de sector en naar de burgers. Ontwikkeling van innovatieve milieutechnologieën zouden meer ondersteuning moeten bieden aan heel de sector.

- Verandering wordt steeds urgenter vanwege klimaat en milieu

- **Dalende vleesconsumptie**

Om effect te hebben op de vleesproductie (en de milieu-impact die hiermee gepaard gaat) moet - gezien het geglobaliseerde kader van deze sector - de mondiale vleesconsumptie dalen.

De Vlaamse landbouw is sterk gericht op dierlijke productie (varkens, pluimvee, melk- en vleesvee) terwijl het Vlaamse vleesverbruik afneemt. Meer export en/of reconversie naar andere sectoren (welke?) kunnen nuttig zijn.

Er wordt te weinig gepraat over de kleinschalige aanpak waarbij grondstoffen van heel ver moeten komen. Er is aandacht nodig voor de lokale voedselproductie en minder voor export. De export vraagt veel input van nutriënten die moeten ingevoerd worden. Laat de echte milieu-impact van voedsel doorrekenen in de prijs. Dan zullen de bioproducten goedkoper zijn.

Aanvullende kansen op de initiële SWOT

- Betrek de consument bij het platteland

- Holistische benadering van de sector nodig

Iedereen (elke actor) blijft te veel in zijn eigen koker en er wordt te veel ad hoc gehandeld. Een klimaattransitie is nodig maar niet alleen voor landbouw, ook voor andere sectoren gelieerd aan landbouw. Nu baseert men zich nog te veel op de impact per kg vlees om het resultaat van klimaatmaatregelen te bepalen.

- Andere alternatieve ondersteuningssystemen

Subsidies zijn nodig omdat er een transitie nodig is. PDPO bevat te weinig systeeminnovatie - of reconversiepaden om meer kansen te benutten. PDPO hoort een transitie-motor te zijn. Te veel ad-hoc-regels (premiestelsels) worden genomen vanuit vogelperspectief. Het subsidieverhaal zou een verhaal van winstderving moeten zijn.

Vlaanderen moet meer mogelijkheden geven. Aangezien andere sectoren ook worden gesubsidieerd, heeft landbouw ook recht op ondersteuning.

Het economische verhaal van de landbouwer zou een vergoeding via de verkoopprijs moeten zijn. De vergoeding voor de hoge normen moet uit de markt komen.

- Langetermijnbeleid en reconversie

Waar willen we staan binnen 20 jaar met landbouw?

Een totale reconversie van de landbouw is nodig. Vooral omwille van de klimaatverandering (wat we de voorbije jaren hebben meegemaakt wordt alleen maar erger). Dus moeten we nu nadenken waar we over 20 jaar zullen staan. Dit is een kans om een grondige analyse te maken: niet zomaar één weg bewandelen maar verschillende scenario's en een visie uitwerken (dus ook de gevolgen van keuzes nu al in kaart brengen).

- Warme sanering

Indien er een visie wordt ontwikkeld op een termijn van 20 à 50 jaar dan kan een warme sanering misschien een kans bieden. Let wel: onder warme sanering wordt door de één de afbouw van de veestapel verstaan en door de andere vermindering van het aantal landbouwers.

- Best practices gebruiken als voorbeelden voor andere boeren

Mensen veranderen niet graag, landbouwers ook niet. Hoe kunnen we ze sneller laten veranderen?

Communicatie is belangrijk: landbouwers zouden elkaar meer moeten kunnen overtuigen. Een boodschap gebracht door een collega-landbouwer komt krachtiger over dan via de overheid. Nu duurt het te lang vooraleer men tot de kring van de landbouwers kan doordringen. De educatieve rol moet uitgebreid worden.

Het duurt te lang vooraleer landbouwers met bodemzorg bezig zijn, ook door onwetendheid.

Landbouwers zijn te behoudsgezind.

Waarom worden praktijkvoorbeelden met een goede invloed voor het klimaat, de bodem ... zo moeilijk opgepikt? Omdat er te weinig voorbeelden zijn of omdat men te bang is voor verandering?

Er zouden meer demo's moeten zijn, maar dan op bedrijfsniveau. Nu wordt er te veel ad hoc gewerkt en het globale economische aspect van een landbouwbedrijf wordt uit het oog verloren. Kosten zijn een belangrijk element voor landbouwers, dus landbouwers moeten daar een kijk op kunnen hebben en met ad-hoc-voorbeelden of -maatregelen hebben ze dat niet.

Verandering is persoonsgebonden (moed, durf): waarom durft de ene wel verbreding aangaan, het bekende verlaten en risico nemen? Is ook de leeftijd bepalend? Hoe krijgen we de anderen zo ver? Hoe kunnen we voorbeelden 'exporteren' naar andere landbouwers?

- Verschillende modellen tussen sectoren

Wat voor de ene sector een sterk model is, is dit niet noodzakelijk voor andere sectoren.

- Verschuiving voedingspatroon

Interesse van de consument in de retail (waar komen producten vandaan): hieruit zou een betere prijskoppeling moeten voortvloeien.

1.2.5 Bedreigingen

- **Huidige levenswijze van de mens**

- **Ongelijk speelveld:** het behalen van de EU-doelstellingen is duurder en moeilijker in Vlaanderen dan in andere EU-landen

Binnen Europa wordt de regelgeving niet overal gelijk toegepast (zuidelijke landen versus noordelijke landen). Ook de regels en verplichtingen voor geïmporteerde producten zijn niet dezelfde als de regels waaraan 'onze' landbouwers moeten voldoen. Contrasten tussen de verschillende landen zijn groot en de manier van interpretatie is te verschillend.

- Het effect van milieu-inspanningen is moeilijk in te schatten omwille van natuurlijke processen
Oplossingen worden vaak tegengewerkt door **externe factoren** (bv. de lage aardolieprijs vertraagt de uitrol van hernieuwbare energie of bio-economie)

1.3 THEMA PLATTELAND

1.3.1 Startsituatie SWOT

Op 21 november 2017 stelden de administraties die momenteel betrokken zijn bij PDPO III een SWOT op over het Vlaamse platteland. Deze SWOT werd tijdens de twee publieke bevestigingen voorgelegd aan de groepjes die werkten rond het thema platteland. De groepjes vulden de SWOT verder aan, konden opmerkingen geven of zaken schrappen, verplaatsen of aanpassen. Het eindresultaat leest u hieronder. In vet staan sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen uit de initiële SWOT, met daaronder de opmerkingen en aanvullingen tijdens de publieke bevestigingen. Onderaan elk sub-hoofdstuk leest u ook nog aanvullend de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen die niet in de initiële SWOT aan bod kwamen.

1.3.2 Sterktes

- **Multifunctionele functie:** toerisme, stilte, recreatie, landbouw ...

Hoe kan je elke ruimtelijke functie plaatsen in open ruimte: educatie, biodiversiteit, landbouw, ecosysteemdiensten ...? Hoe kan je multifunctionaliteit dus echt waarmaken?

- Er is (nog) een **voorraad aan natuurlijke hulpbronnen:** water, biodiversiteit, bodem ...

Het platteland kan heel wat ecosysteemdiensten leveren.

Dit is misschien nu nog wel een sterkte, maar kan niet zomaar als vanzelfsprekend worden beschouwd. Er zal moeten geïnvesteerd worden in acties en initiatieven om deze sterkte te behouden.

- Er is (nog) **openheid van het landschap**

Dit is misschien nu nog wel een sterkte, maar kan niet zomaar als vanzelfsprekend worden beschouwd. Er zal moeten geïnvesteerd worden in acties en initiatieven om deze sterkte te behouden.

- Nieuwe bewoners genereren nieuwe initiatieven

Nieuwe bewoners zorgen ook voor verjonging.

- Er is (nog) een **sterke verbondenheid** tussen bewoners

////////////////////////////////////

Er is veel expertise bij onze landbouwers, ook worden nu met de moderne technologie veel data verzameld waardoor de landbouw nog beter kan (gebruik fytoproducten, meststoffen ...). Dit wordt ook als een kans gezien omdat de verzameling en deling van data nog verder kan worden uitgewerkt.

- Streekidentiteit

Geografische verschillen in taal, gewoontes, mentaliteit, omgeving, natuur, landschap, leefwereld en economie kunnen ervoor zorgen dat de mensen zich op lokaal niveau verbonden voelen met elkaar.

- Korte keten zorgt voor voedselvoorziening

De aanwezigheid van landbouw en voedselvoorziening biedt heel wat kansen. Dit moet men promoten, ook CSA.

Stedelingen gaan eerder bij een landbouwer kopen als toerist of toevallige passant, terwijl plattelandsbewoners niet snel rondrijden van landbouwer tot landbouwer. Er is ook een opportuniteit om verschillende leveranciers voor de korte keten samen te brengen in een hoefwinkel. Zo kan de zwakte van verminderde voorziening verholpen of verzacht worden. Een goede logistiek en een regionale voedselstrategie bieden kansen. Het is heel belangrijk om een goede strategie te hebben, met aandacht voor de link tussen stad en platteland. Zowel voor niches als voor algemene landbouw. Men moet hierop inzetten in plaats van uit elkaar te laten groeien.

1.3.3 Zwaktes

- Veel **claims op open ruimte** zorgen voor ruimtedruk

Dit werd door meerdere groepjes eerder als een bedreiging beschouwd.

Er komen steeds meer mensen op het platteland; dit betekent meer mensen die over dezelfde wegen moeten, meer transport en dus een drukker platteland (mobiliteitsprobleem).

Ook GPS leidt vaak langs binnenwegen met sluiptverkeer als gevolg (dit is ook een bedreiging). Oude landbouwbedrijven die zich omvormen naar nieuwe of grotere landbouwbedrijven met grotere machines en meer vrachtwagenverkeer als gevolg.

////////////////////////////////////

Opletten voor teveel administratieve lasten: sommige landbouwers haken hierdoor af en stoppen met hun bedrijf.

- **Armoede is vaak niet zichtbaar** en hierdoor zijn er minder initiatieven voor deze doelgroep dan in de stad

Het is vaak een grote stap om naar het OCMW of Boeren op een Kruispunt te stappen. Men is bang voor wat de burens zullen zeggen.

Armoede valt wel op in scholen.

- **Verstedelijking** van het platteland

Men heeft geprobeerd dit tegen te gaan met het ruimtelijke structuurplan Vlaanderen en beleidsplan, maar dit is niet gelukt. Er is een ongecontroleerde verstedelijking.

Dit heeft ook gevolgen voor de lage biodiversiteit.

Er is een link met verstedelijking: nieuwe inwoners en verstedelijking hebben als gevolg dat landbouw vermindert, diversiteit vermindert.

- **Geen aparte wegen** voor auto, tractor, fietsen

Dit werd niet door elk groepje als een zwakte beschouwd: wanneer er wel aparte wegen zouden zijn, zou dit voor nog meer ruimtedruk zorgen. Men kan ook streven naar multifunctioneel en zuinig ruimtegebruik, met respect voor elkaars zwakheden.

Dit zou dus ook als een sterkte kunnen gezien worden.

- De bevolking vergrijs

Voor hen worden de voorzieningen minder bereikbaar. Openbaar vervoer is niet steeds optimaal. Kan ook als 'bedreiging' beschouwd worden.

Kan vergrijzing ook een kans zijn? Men kan voorzieningen en functies voor ouderen en jongeren combineren. Er is ook een link met grotere eenzaamheid. Belangrijk dat jongeren naar de ouderen trekken, voor hun gezelschap maar ook voor hun expertise. Samen eten maken, zorgen voor burens en eten brengen.

Het beleid kan kansen creëren door bv. bewoning slimmer te combineren, kleinere kavels ... Naast hulpbehoevende bejaarden, zijn er heel wat actieve senioren. Deze laatsten bieden ook heel wat kansen: ze zijn financieel vaak vrij bemiddeld, hebben tijd en meestal een elektrische fiets.

////////////////////////////////////

Zo komen er meer middelen ter beschikking.

Grote intercommunales bieden ook kansen, waardoor fusies minder noodzakelijk worden (specifiek voor West-Vlaanderen).

Een groep zag de genoodzaakte fusies (ten gevolge van de hervorming van fondsen) eerder als een zwakte.

Aanvullende kansen op de initiële SWOT

- Internet
 - Crowdfunding
 - Diversiteit in structuur of inrichting
 - De kans geven aan de landbouwer om zijn expertise te benutten en hier een inkomen uit te genereren; er moet voldoende toegang zijn tot grond om de landbouwer de kans hiertoe te geven
 - Lokale economie
 - Evolutie en innovatie in landbouw: vooruitgang is een grote opportuniteit, maar moet dan wel hand in hand gaan met het platteland, anders is het een bedreiging
- Grootschalige industriële landbouw is niet altijd bevorderlijk voor het platteland als streekidentiteit, de buffer tegen klimaatverandering, biodiversiteit en ruimte. Ook hier is respect voor de eigenheid van het platteland nodig.
- Bij evoluties en innovaties moet ook rekening gehouden worden met de eigenheid, flexibiliteit en leefbaarheid van het platteland.

////////////////////////////////////

Een denkpiste is om het hergebruik van de hoeses voor te behouden voor een publieke functie in plaats van te laten opkopen door individuen.

- **Minder hoeses en landbouwers** waardoor de identiteit van het platteland vermindert. En wie zal het platteland onderhouden?

De achteruitgang in het aantal landbouwers en landbouwbedrijven is sterk bepalend voor het platteland. Het platteland gaat hierdoor ook achteruit.

Uitdaging is om jonge landbouwers te blijven aantrekken en het haalbaar te houden om een bedrijf over te nemen of te kopen (financieel aspect). De onmogelijkheid om een bedrijf te verdelen over alle erfgenamen zorgt voor heel wat familieruzies en zelfs vroegtijdig stoppen van het ouderlijk bedrijf.

Een opportuniteit zit in het oprichten van coöperaties, zoals De Landgenoten, om samen de landbouwgrond te vrijwaren en beheren.

Het belang van Pijler I wordt aangekaart, evenals de bedreiging van de brexit.

- **Schaarser wordende open ruimte**

Iedereen legt een claim op de weinige beschikbare ruimte. Open ruimte zou bij voorkeur verdeeld moeten worden tussen:

- Productie van voedsel
- Ecologie (inclusief erfgoed: landschappen, bouwkundig erfgoed, geologisch erfgoed)
- Contact van bevolking met natuur

- **De mobiliteit en bereikbaarheid gaan achteruit**

- **Klimaatverandering**

Voorbeelden zijn overstromingen, erosieproblematiek, rampen. Ook als een kans te zien voor de versterking van het platteland.

Klimaatverandering is belangrijk, maar lijkt voor velen eerder veraf.

- **Gebrek aan mentaliteitswijziging inzake ruimtegebruik**

Groot belang van een multifunctioneel gebruik van de beschikbare ruimte.

//

2 INVENTARISEREN VAN NODEN EN FORMULEREN VAN DOORBRAKEN

2.1 THEMA LANDBOUW

2.1.1 Inventaris noden

2.1.1.1 **SAMENWERKING**

Samenwerking tussen land- en tuinbouwers op verschillende vlakken

- Eerlijke prijsovereenkomsten (arbiter), niet verkopen onder kostprijs, zelfde prijs voor zelfde kwaliteit
- In het kader van brede partnerschappen
- Voor ondersteuning
- In het kader van kennisdeling en kennisdoorstroming, boeren leren van boeren
- Landbouwtechnieken delen
- Risico(spreiding)
- Deze samenwerking faciliteren

2.1.1.2 **INKOMEN**

Leefbare landbouw voor de boeren door eerlijke prijzen.

De prijs moet kostendekkend en dus inkomensgenererend zijn. Als dit niet zo is, zal de landbouw in Vlaanderen verdwijnen. Inkomenssteun zou eigenlijk niet nodig moeten zijn.

Een eerlijk inkomen voor de land- en tuinbouwers

- Toolbox (diverse manieren om het inkomen op te krikken door een samenwerking of overeenkomst aan te gaan) in functie van het landbouwincome – op welke manier? (bv. prijsafspraken tussen retailers).
- Marktbeleid met correcte vergoeding voor maatschappelijke diensten en bijhorend draagvlak door informatie aan de consument. En als de diensten meerwaarde hebben voor de consument, de consument zelf laten betalen.
- Eerlijke taxatie door overheid en bijkomend een draagvlak creëren door de consument voldoende te informeren om hen bewust te maken van de inkomensproblemen.
- Via ondernemerschap de risico's beperken door de kostprijs te dekken.

Actieve spelers op platteland houden om verschillende diensten te leveren.

Mentaliteitswijziging nodig: groene diensten zijn intrinsiek verbonden met landbouw

- Landbouwers hebben in het verleden steeds deze diensten geleverd.
- Wie zal dit doen? Enkel de familiale bedrijven, of kunnen industriële bedrijven dit efficiënter?
Quote: “Ze gaan dat uitbesteden en er iemand voor inhuren en vervolgens hun product gaan verkopen als ‘geproduceerd met respect voor het landschap’. Het product zal dan wel duurder worden, maar de consument zal tevreden zijn, maar zo zal de familiale landbouw nog verder verdrukt worden”.

2.1.1.6 BEGELEIDING BIJ STOPZETTEN BEDRIJF

Een vangnet voor bedrijven die stoppen

- Durven adviseren aan landbouwers om te stoppen met landbouw
- Goed opvangbeleid of vangnet nodig voor stoppende boeren: een soort vervangingsinkomen, mogelijkheden voor omscholing, uitbreiding van de werking van Boeren op een Kruispunt, kortom een eerlijke kans om je leven na een faillissement voort te zetten.

2.1.1.7 ADMINISTRATIEVE VEREENVOUDIGING

Een administratieve vereenvoudiging teweegbrengen

2.1.1.8 LANDBOUWORGANISATIES

Landbouworganisaties moeten zich niet wentelen in een slachtofferrol

- Ze moeten proactief kansen benutten, zoeken naar oplossingen ...

2.1.1.9 MILIEU EN BIODIVERSITEIT

Het in kaart brengen van drivers die de oorzaak zijn van milieu- en biodiversiteitsdruk

- Mogelijke drivers zijn integratoren, kosten van grond, tegengesteld beleid, (gebrek aan) kennis, locked-in, overdruk (NH4-problematiek), , veel tussenschakels in de keten, de 3 p's (people, planet and profit).

Meer draagvlak bij de landbouwers voor natuur, milieu en landschap

- Milieubescherming
- Transitie naar een duurzamere landbouw

- Beleid beïnvloeden
- Bewustwording creëren (geen kantjes van de wetgeving afrijden)

Doorstroom verzekeren tussen kennisinstellingen enerzijds en land- en tuinbouwers anderzijds (in twee richtingen)

- Maatschappelijke noden en zorgen meenemen in kennisontwikkeling
- Consument – producenten (VLAM, VILT, onderzoek)

Kruisbestuiving aanmoedigen en het weghalen van schutten tussen bio- en niet-biolandbouw, van elkaar leren.

Er moet snel worden ingespeeld op de noden en oplossingen die worden aangereikt door onderzoek

- Er is voldoende wetenschappelijk onderzoek dat breed, technisch en duurzaamheidsgericht is

2.1.1.13 ONDERNEMERSCHAP

Innovatief ondernemerschap

- Door samenwerking (het ketenverhaal)
- Meer ondernemerschap
- (nieuwe) verdienmodellen
- Verjonging van het beroep van land- en tuinbouwer

Sterker ondernemerschap

- Bij de instroom
- Naar meer innovatie
- Het beschikken over middelen

Meer bewustzijn van landbouwers rond eigen activiteiten

- Zichzelf in vraag stellen
- Trends opvolgen

2.1.1.14 BODEM

Het verlies van koolstof in landbouwbodems tegengaan, best door een (her)opwaardering van stalmest.
Herwaardering van de bodem en organische stof specifiek.

2.1.1.15 INSTROOM

2.1.1.19 DUURZAME LANDBOUW / VERDUURZAMING

Duurzame landbouw en duurzame productiemethodes financieel haalbaar maken

- De financiële leefbaarheid van het bedrijf verzekeren
- Er is kennis en promotie van de best beschikbare technieken nodig

Duurzaam omgaan met natuurlijke hulpbronnen (water, bodem en lucht)

De verduurzaming van de landbouwsector voortzetten

- Waarom? Om landbouw in Vlaanderen op lange termijn mogelijk te maken. Bv. het aantal landbouwers moet toenemen en de ecologische voetafdruk moet dalen, wat mogelijk is door onder andere innovatieve productiemethodes en vernieuwende producten.
- Wat is de identiteit van de Vlaamse landbouwer in het grotere geheel? We moeten hen positioneren in de geglobaliseerde voedselproductieomgeving..

Verduurzaming van de landbouwer aanmoedigen via het PPP-principe (people, profit and planet)

2.1.1.20 KLIMAAT

Weerbaarheid tegen klimaatverandering

2.1.1.21 CONSUMENT

Meer bewustzijn van consumenten rond landbouw en landbouwproductie

- Aandacht vragen voor duurzame productie en een prijsbewustzijn creëren

2.1.1.22 ROLMODELLEN

Ondersteuning van rolmodellen (durvers, pioniers, ondernemers)

2.1.1.23 DIVERSIFICATIE

Diversificatie in de landbouw

- Een divers landbouwlandschap creëren en behouden. Er is nood aan zowel grote spelers als nichebedrijven

2.1.1.24 KETEN

De plaats in de keten bekijken (markt, macht)

- Machtigere positie voor landbouwers in de keten
- Andere soorten van vermarkting
- Is de vrije markt ‘the way to go’? Is het verstandig om voedsel op de neoliberale markt te plaatsen?

2.1.1.25 MARKT

Marktwerking stimuleren

2.1.1.26 ACTIEVE LANDBOUWER

Europese middelen meer doen terechtkomen bij actieve landbouwer (degene die de risico's neemt)

2.1.1.27 BEDRIJFSBEGELEIDING

Kwalitatieve bedrijfsbegeleiding op maat van het bedrijf inzake verschillende thema's, inclusief de financiële zoals risicobeheer

2.1.1.28 MAATSCHAPPIJ

Voldoende maatschappelijk draagvlak voor de landbouw creëren

2.1.2 Doorbraken

2.1.2.1 SAMENWERKING

- Bedrijfsnetwerken met wetenschap en maatschappij voor innovatie
- Samenwerken om kringlopen te sluiten, zo nieuwe businessmodellen ontwikkelen
- Landbouwers in de keten ondersteunen en hen laten samenwerken met de keten

2.2 THEMA MILIEU GELINKT AAN LANDBOUW

2.2.1 Inventaris noden

2.2.1.1 **BELEID – ALGEMEEN**

- Toetsing van het volledige PDPO aan het ei-model rond duurzaamheid in plaats van aan de triple P people, planet, profit

In het ei-model bepaalt het fysieke milieu en de ecologische capaciteit de te respecteren grens. Het volledige PDPO-instrumentarium zou daaraan getoetst moeten worden.

- Langetermijnvisie in het beleid voor de toekomstige Vlaamse landbouw vanuit een holistische benadering voor landbouw en milieu, en dat rekening houdt met komende disruptieve veranderingen en innovaties.

Die blik vooruit is nodig bij het ontwikkelen van een nieuw PDPO. Niet op het oude systeem blijven verderzetten maar ook niet in het 'alternatieve' hoekje gaan zitten (economisch denken moet er bij).

Opmerking: een intensieve landbouw is nog iets anders dan een industriële landbouw.

- Heruitvinden van het subsidiestelsel:
 - Aanpakken van de subsidiëring van de milieubelastende agro-industrie door andere sectoren
 - Landbouwsubsidiëring van de winstderving bij landbouwers voor milieu-engagements

Het huidige subsidiestelsel werkt niet.

- Doelgerichte doordachte instrumenten vanuit maatschappelijke noden

Vertrekken vanuit de maatschappelijke noden en niet de noden van de boer. De middelen zijn wel voor de boer.

- Multifunctionaliteit beter benutten en meer ondersteunen door onder meer de integratie van ecosysteemdiensten.

Multifunctionaliteit op de verschillende vlakken: economisch, natuur, landschap ... Indien de landbouwer voorziet in dit type diensten moet hij er ook voor vergoed worden.

- Meer rekening houden met de gemeenschappelijke noden (gezondheid en betaalbaarheid). Duurzame voedselproductie in brede zin.
- Gelijkheid in regelgeving en verplichtingen binnen België, binnen de EU en bij import uit andere landen

- Een coherent milieu- en natuurbeleid onder begeleiding van de natuur- en milieuadministraties

2.2.1.2 GRONDBELEID

- Landbouwgrond voorzien en betere ruimtelijke planning inzake open ruimte:
 - Het verlies aan landbouwgrond verminderen of stoppen
 - Afbakening van het landbouwgebied
 - Nood aan beschikbare en betaalbare gronden voor land- en tuinbouw en bijhorende regelgeving

Er bestaat grote concurrentie voor het gebruik van grond (landbouw, bewoning, industrie, natuur ...). Grond is daardoor zeer duur, maar het is wel een noodzakelijke productiefactor voor landbouw.

De betere ruimtelijke planning is nodig op alle beleidsniveaus. Er mag geen open ruimte meer aangetast worden. Er moet synergie ontstaan tussen het plattelands- en stadsbeleid.

Bemerking: Er is onduidelijkheid over het effect van een afbakening van het landbouwgebied op het milieu en of dit zou leiden tot minder intensivering.

- Positief grondbeleid:
 - Tools ontwikkelen om de toegang tot grond te verzekeren
 - En een centraal aanspreekpunt voor landbouwers met vragen hierrond

Men werkt rond voedselproductie en milieu, maar de toegang tot grond is een belangrijk knelpunt. Hoe concurreren we met de wereldmarkt als de ruimte voor voedselproductie beperkt is?

Er moet een positief beleid gevoerd worden, niet alleen flankerend beleid wanneer een landbouwer grond verliest.

De individuele landbouwer heeft nood aan ondersteuning en langetermijndenken hierover is zinvol. Het verzekeren van toegang tot grond voor de landbouwer behoort nu niet tot de wetgeving (noch Europees noch Vlaams landbouwbeleid). Welke overheid moet hiervoor bevoegd worden?

- Een bodempaspoort invoeren

Dit is vooral van belang bij seizoenspacht. Dit paspoort kan een stimulans zijn om de bodems beter te verzorgen, en kan de basis vormen om de prijs van de grond te bepalen in functie van de kwaliteitsaspecten van de bodem volgens het paspoort.

2.2.1.3 **MAATREGELEN EN SUBSIDIES**

- Ondersteuning voor jonge ondernemers
De gemiddelde leeftijd van de landbouwers is hoog (> 50 jaar). Opvolging is moeilijk maar blijft noodzakelijk.
- Stimuleren en ondersteunen van alle kansen voor de landbouw
- Omschakeling naar kleine producenten
- Een sterk investeringsfonds voor milieurelevante maatregelen voor alle land- en tuinbouwers
- Transitiefonds met contracten voor een transitiepad
In de contracten worden de stappen van het transitietraject afgesproken. We hebben die disruptieve transities nodig. Bv. een boer die raaigras en mais zet, kan een contract afsluiten om zijn land om te vormen naar graslanden en over een aantal jaren de bedrijfsvoering stap voor stap aan te passen.
- Stoppen met de sunk costs (= stoppen met investeringen en subsidies die op lange termijn verloren zijn)
Stoppen met investeringen die op lange termijn verloren zijn zoals investeringssteun voor varkensstallen die zware milieulasten creëren terwijl de sector in crisis is. Dit kan leiden tot een koude sanering. Is investering in nog meer dierlijke productie wel zinvol en zijn subsidies waarvan er na vijf jaar niets meer overblijft te verantwoorden?
Te bekijken in een voldoende breed tijdsperspectief en voor alle maatregelen samen.
- Eenvoudige en laagdrempelige maatregelen
Laagdrempelige maatregelen, zoals een premie voor groenbedekkers, kunnen meer landbouwers overtuigen.
- Subsidies gericht gebruiken voor duurzame teelten (zoals behouden van bestaand weiland)
- Investerings- en innovaties stimuleren die knelpunten met betrekking tot water, lucht en emissies oplossen, en bijhorende ondersteuning voor landbouwers en hun partners
- Maatregelen voor bodemvruchtbaarheid, biodiversiteit, natuurlijke hulpbronnen en klimaat:
 - Bodemkwaliteit
 - Bodem- en waterkwaliteitsverbetering

Bedenking: te veel kleine coöperaties creëren is ook niet goed, administratief krijgen zij het vaak niet rond.

- Samenwerking in de keten met kennis van de bestemming en het finale doel van de producten in plaats van voornamelijk in te spelen op de wereldmarkt en om bv. prijsafspraken te maken onder bepaalde voorwaarden

Bemerking: coöperaties oprichten tussen boeren is het eerste belangrijke punt. Pas daarna naar grote ketens gaan. In elk geval is het nuttig om als groep druk uit te oefenen. De kleine boeren moeten beschermd worden.

- Transparantie in de ketenbenadering:
 - Meer lokale benadering
 - Meer duurzame voeding
 - Samenwerking (retail en landbouwer, aankoop en verkoop)
 - Optimalisatie van de ketenbenadering (te weinig slagkracht van individuele landbouwer)

Meer duurzame voeding: verspilling tegengaan, bio, afgelegde kilometers van het product verminderen, minder hoge retailsisen die de duurzaamheid verminderen.

- Beschikbaarheid van voeding met een lage milieuafdruk
De consument wil zijn 'mooie ronde' appel. De voedselproductie staat in functie van de eisen van de consument (= betutteling van de consument) eerder dan rekening te houden met de voetafdruk.

De CO2-kosten per product zouden moeten worden bepaald en in functie daarvan zouden maatregelen moeten genomen worden. Ook het transport heeft een milieu-impact. Het probleem is dat in de transportsector de kosten niet genoeg bekend zijn (wat zijn bv. de kosten per boottransport).

- Betere marktsetting
- De milieukosten meer in de productprijs doorrekenen

Op deze manier worden de milieumaatregelen minder als een last aanschouwd.

2.2.1.5 ONDERZOEK, KENNIS en INNOVATIE

- Samenwerking tussen onderzoeksinstituten en producent:
 - Voordelen van nieuwe technieken vaststellen
 - Onderzoeksonderwerpen vanuit de sector aanreiken
 - Kennisinstituten inzetten wanneer keuzes door de producent gemaakt worden.
 - Kortetermijnonderzoek naar oplossingen voor de producent

Het onderzoek werkt nu wel goed en moet voortgezet worden.

Onderzoeksprojecten duren nu soms te lang.

- Meer inzichten en kennis in ecologie, systeemkennis en milieugerichte toepassingen in de landbouwsector

Direct bruikbare kennis op bedrijfsniveau creëren.

- Innovatieprocessen stimuleren en ondersteunen
Innovatie en best practices van pioniers ingang laten vinden bij de grote groep landbouwers.

Methoden om best practices op geschikte wijze in beeld te brengen en landbouwers te overtuigen het anders te doen.

Innovatie dichterbij de landbouwers brengen. De meeste landbouwers denken immers dat dit niet voor hen is weggelegd.

Best practices dichterbij de landbouwer brengen.

Bv. meer bedrijfsplanners.

- Meer kansen voor langetermijnonderzoek creëren zonder directe economische impact maar met milieu-impact
- Economisch onderzoek met betrekking tot de kapitaalsbehoefte in de landbouwsector
- Verzamelen en benutten van beschikbare data waar nu weinig mee gebeurt
- Grensoverschrijdende kennisuitwisseling tussen biologische, agro-ecologische en conventionele landbouw

2.2.1.6 COMMUNICATIE EN SENSIBILISERING NAAR DE CONSUMENT

- De dialoog tussen boer en burger openstellen en versterken:
 - Inspanningen van de landbouwsector communiceren naar de burger en de consument.
 - Duidelijke facts en figures voor een beter imago en een betere prijs.

Het imago van landbouw verbeteren blijft een noodzaak. Onbekend is onbemind.

Het EOS-tracé werd aangehaald als voorbeeld van goede media.

Boer en burger maken hun verwachtingen wederzijds kenbaar.

- Goede communicatie en educatie:
 - Over 'best cases'
 - Permanente denktanks opzetten voor het bijsturen van het landbouwbeleid
- Geen tegenstrijdige communicatie vanuit beleid en landbouwsector.

Geen tegenstrijdige communicatie tussen de boeren onderling.

Geen politieke sturing in de communicatie.

Het voorbeeld werd aangehaald van een compleet modelbedrijf in Engeland dat een volledige ommezwaai gedaan had qua landbouwvoering maar toch op hetzelfde winstniveau bleef als een gangbaar, leefbaar landbouwbedrijf én met duidelijke effecten naar biodiversiteit.

- De consument sensibiliseren voor de transitie naar duurzame en milieuvriendelijke consument
De overheid en subsidies kunnen niet alles opvangen. Transitie moet ook gebeuren door de burger.
- Niet alleen natuur en boer samenbrengen maar ook consument en burger samenbrengen
De burger formuleert maatschappelijke doelen maar gedraagt zich anders wanneer hij consumeert.
- Biologische en lokale producten stimuleren door bv. reclamebudgetten voor lokale en biologische producten
Reclamebudgetten voor biologische en lokale producten zijn wenselijk om op te kunnen tegen de budgetten van multinationals.
- Quote: 'Waarom zijn er zo'n strenge milieueisen van toepassing als alles toch goed blijkt te zijn? Het leven in de waterlopen was vroeger bv. heel problematisch, maar is nu toch opgelost?'

2.2.2 Doorbraken

2.2.2.1 **BELEID – ALGEMEEN**

- Minder versnipperd beleid
- Opzetten van een transitieaanpak
Disruptieve transitie concreet maken door contracten van bv. 5 jaar af te sluiten met bedrijven die een transitietraject in stappen doorlopen.

Een volledige transitie met een allesomvattend plan is nodig:

- Houding van de consument
- Houding van de landbouwer (durven veranderen)
- Andere communicatie
- Andere aanpak subsidies

Bied hierbij een duidelijk en realistisch perspectief aan de landbouwer. Naar aanleiding van PAS gaan de verschillende overheden bv. samen in overleg (wel 5 verschillende administraties) en denken ze na over welke toekomstmogelijkheden er wel zijn. Soms zijn moeilijkheden zoals bv. de PAS-regelgeving daardoor een kans.

- Holistische en lange termijn benadering van landbouw
 - Maatregelen die rekening houden met alle facetten bij de ontwikkeling (win-win)
 - Duurzame ontwikkelingen en geen kortetermijnoplossingen
 - Toekomstvisie opmaken: "Waar willen we staan?" en dit ruim bekijken, ook op Europees niveau
 - Nadenken over de beschikbaarheid van gronden

Met 'alle facetten' bedoelen we niet alleen de milieu-impact maar ook de economische impact. Niet alleen de landbouwsector maar ook andere sectoren die met voeding te maken hebben (zoals transport en retail). Men moet zoeken naar win-winsituaties.

Verder kijken dan 7 jaar. Bij het ontwikkelen van de toekomstvisie moeten verschillende scenario's bekeken worden en moet er verder gekeken worden dan 7 jaar.

Een échte toekomstvisie is starten bij de bron en alle nevensectoren meenemen. Het moet ruimer gaan dan het ecosysteem van landbouw.

- Politici/politiek met een langetermijnvisie en meetbare en haalbare doelstellingen. Politieke wil om keuzes te maken en hierover te communiceren.
- Haalbaarheid van wetsvoorstellen onderzoeken voorafgaand aan de implementatie
- Afstemming en integratie met het beleid rond landgebruik

Versterking van de inzet en het budget.

Tegenstrijdigheden vermijden.

Betere ruimtelijke planning.

2.2.2.2 GRONDBELEID

- Positief grondbeleid

Tools ontwikkelen om de toegang tot grond te vergemakkelijken.

Nu is er een vergoeding voor wie grond verliest, maar dat is geen duurzame oplossing.

Eén administratie moet bevoegd worden voor de toegang tot grond.

- Het landbouwareaal in het buitengebied bekijken vanuit multifunctionaliteit in plaats van enkel vanuit voedsel
- Uit het silo-denken stappen van het voedselbeleid.

Inclusief beleid is nodig: verschillende beleidsdomeinen spreken elkaar nu tegen. Dat is contraproductief.

- Rechtszekerheid na investeringen

2.2.2.3 OVERHEDEN

- Integratie van de beleidsdomeinen Landbouw en Visserij, en Omgeving Departement 'buitengebied' oprichten.

Eén minister voor beide bevoegdheden.

Een goede ruimtelijke planning verkrijgen.

- Samenwerken van verschillende overheden en belangengroepen met open geest (en niet enkel in functie van hun eigenbelang)

Er zou een minder versnipperd beleid moeten komen waarbij ook minder overheden betrokken zouden moeten zijn (nu is het beleid verdeeld over de provinciale, Vlaamse, federale en Europese overheid). Een minder versnipperd beleid zou op een hoog niveau moeten worden vastgelegd zodat landbouwers rechtszekerheid hebben voor de investeringen die ze kunnen doen en weten dat ze op die manier verder zouden kunnen werken.

Als elk niveau nu al discussies opstart en maatregelen neemt dan heeft dat geen zin als er geen visie op 'hoog niveau' is.

2.2.2.4 MAATREGELEN EN SUBSIDIES

- Beleid, boer en maatschappij op elkaar afstemmen en rekening houden met tendensen (zoals de dalende consumptie van vlees) wanneer maatregelen worden ontwikkeld
Maatregelen niet louter op basis van innovatie ontwikkelen en niet achterop hinken op maatschappelijke noden/tendensen.

- Win-win creëren tussen landbouw en natuur, en promotie voeren naar de burger over deze winsten

- De afhankelijkheid van geïmporteerde grondstoffen reduceren

De grote afhankelijkheid van goedkope grondstoffen doorbreken en daarmee het mogelijke gevaar voor de volksgezondheid doen dalen.

Taxen invoeren.

- Natuur en landbouwer samenbrengen door:

- Integratie van ecosystemendiensten met een eerlijke vergoeding hiervoor

- Kennis en onderzoek waar niet enkel de economische impact maar ook de milieu-impact centraal staat
- Ruimer gaan dan het ecosysteem van landbouw, bv. ook toerisme
- Projectuitwerkingen en acties drastisch anders aanpakken, ook de subsidiepolitiek
Meer resultaatgericht werken.
Subsidies geven aan de boeren die de milieuregels volgen.
- Maatregelen die (een stukje van) innovatie bij de massa brengen
Innovaties bij landbouwbedrijven opschalen.

2.2.2.5 SAMENWERKING, KETEN- EN MARKTBENADERING

- Nieuwe businessmodellen ontwikkelen
Bepaalde vormen mogelijk maken en de bijhorende regels niet te streng maken (soepel als het gaat om nieuwe vormen of initiatieven).
De opstart van coöperatieven ondersteunen – nieuwe vennootschapsmodellen.
Het niet-traditioneel bedrijfsmodel ondersteunen.
Diversiteit van het businessmodel.
Crowdfunding ondersteunen.
- Samenwerking tussen de actoren binnen de keten stimuleren
Kennen de verschillende actoren elkaar en hoe kunnen we hen met elkaar in contact brengen?
De meerwaarde voor de producent beter zichtbaar maken in de keten (bv. weidemelk). Ook de meerwaarde voor de klant duidelijk maken.
Het prijseffect duurzaam maken.
Versnippering van het beleid tegengaan.

2.2.2.6 ONDERZOEK EN KENNIS

- Onderzoek concreet maken voor de landbouwer
Bewaken dat de onderwerpen voor landbouwonderzoek relevant zijn.
- Praktijkgerichte capaciteitsopbouw in functie van multifunctionaliteit
Hiervoor is meer kennisopbouw nodig.

//

- Zet ook in op digitalisering en infrastructuur. Een vitaal platteland heeft verschillende functies en voorzieningen. Hou ook rekening met het feit dat dit een spanningsveld oplevert, want er is een mogelijk negatief effect op open ruimte.
- Een mooi en aantrekkelijk plaatje (wat goed is voor het toerisme) houdt ook een overconsumptierisico in.

2.3.1.4 RECREATIE

Financiële waardering van het buitengebied.

- Als je naar de zoo gaat, moet je daarvoor betalen, plattelandsrecreatie is daarentegen grotendeels gratis.
- De kansen/mogelijkheden om uit plattelandsbeleving een financiële meerwaarde te halen worden nog onderbenut.

Structurele ontspanningsmogelijkheden op het platteland, zeker voor de jeugd.

- De jeugd verveelt zich op het platteland.
- In tegenstelling tot de stad zijn op het platteland weinig structurele ontspanningsmogelijkheden (infrastructuur) aanwezig.

2.3.1.5 PLATTELANDSIDENTITEIT

Duidelijke identiteit van het platteland.

- Wat is het platteland? Is dat de open ruimte, de dorpskernen ...?
- De bedreigingen zijn niet alleen van de landbouw afkomstig.

2.3.1.6 SAMENWERKING

Meer samenwerking tussen lokale besturen (voorbij de bestaande grenzen).

- Er is meer samenwerking nodig tussen lokale besturen. Er is nu veel te weinig communicatie tussen de besturen in plattelandsregio's – los van de provincies. Zie intercommunales, politiezones, sportzones en onderwijs.

Alle dorpsbewoners zinvol betrekken

- Samenwerking tussen oude en nieuwe bewoners van platteland en hen zinvol betrekken is belangrijk. We moeten leefbare dorpen maken/houden en de dorpsbewoners en -kern doen leven.

Samenwerking (tussen landbouwers onderling maar ook met sociale werkplaatsen, gemeentes ...)

2.3.1.8 GROND / RUIMTE

Hervorming pachtwet.

- Zo vermijden dat potentieel voor landbouw, natuur en mens verloren gaat of onbenut blijft.

Landbouwgrond voor actieve landbouwers (voedselproductie, plattelandeducatie, herkomst van voedsel).

2.3.1.9 NIMBY

Het NIMBY-fenomeen tegengaan, het begrip verhogen, en het platteland leefbaar houden en als platteland vrijwaren.

- Gesprek met en begrip van de betrokkenen
- Begrip vragen en communicatie inzetten om het platteland en de landbouw leefbaar te houden
- Wederzijds respect
- Opdat platteland platteland zou kunnen blijven
- De multifunctionaliteit van het platteland bewaren
- Platteland dient ook als infiltratiegebied of bufferbekken voor water
- Vergunningenproblematiek (protest van de burens over een nieuwe vergunning voor een landbouwbedrijf): mensen kennen de noden van de landbouwer niet
- Uitdaging: lokaal werken, gesprekken voeren, noden leren kennen en samen denken zodat de weerstand verlaagt en het begrip vergroot
- Elke wijziging zorgt voor protest (aversie tegenover veranderingen)
- Wat is een 'goed' platteland: er zijn verschillende visies (landbouwer, bewoner, milieu)
- Hoe wil je dat het platteland er uitziet? Bepaalde landschapselementen zijn al verdwenen, grote stallen zijn aanwezig ...
- Mensen verhuizen van de stad naar het platteland, maar storen zich aan de landbouwer (activiteiten van de landbouwer, tractoren ...)

2.3.1.10 LANDBOUWVORMEN

Welke vormen van landbouw wil men lokaal die meekunnen op mondiaal niveau?

- Multifunctionele ruimte. Hoe landbouw organiseren (markten, uitdagingen)
- Lokaal (concreet) versus brede context: creëert spanningsvelden; landbouw heeft geen gelijk speelveld want er is een verschil in ruimte en ecologische basis.
- Welke soorten landbouw? Industriële landbouw, lokale landbouw, bio-landbouw ...

- De afbouw van bv. industriële landbouw heeft gevolgen voor de agro-industrie met een afgeleide toegevoegde waarde en tewerkstelling.
- De klimaatproblematiek zal ervoor zorgen dat mensen minder het vliegtuig zullen nemen wegens de milieudruk. Daardoor zal er meer toerisme op het platteland komen.
- Nu versus toekomst: minder monocultuur, meer bio, hennep, bio-based productie Welk soort landbouw hebben we hiervoor nodig?

Blijvende ondersteuning van korte keten en landbouwverbreding.

- Korte keten voorziet in voedsel en er is een rechtstreekse link tussen landbouwer en consument.
- Landbouwverbreding houdt onder andere het openstellen van het bedrijf in (educatief en recreatief).

2.3.1.11 SOCIALE COHESIE

De sociale cohesie en het samenlevingsgevoel verhogen, en hier iedereen bij betrekken.

- Verenigingsleven, scholen.
Bv. door 11-julivieringen of het plaatsen van een zitbank
- Ook kleine burgerinitiatieven zijn nuttig
- Iedereen zit nu op zijn eiland/op zijn eentje
- Co-housing op een boerderij en leren van boeren: bv. een landbouwer uit de buurt contacteren om te vragen hoe je best groenten kweekt (kennisoverdracht).
- Coöperatieven

Meer connectie creëren tussen nieuwe en bestaande bewoners.

- Stadsvlucht: voeling creëren tussen nieuwe en bestaande bewoners, waardoor betere integratie (zie vluchtelingen).
- Het 'ontvluchten' van de stad wordt onder andere veroorzaakt door klimaatverandering (in de stad is het te warm en op het platteland is het leefbaarder).
- Wie moet zich aanpassen: de nieuwe bewoners of de bestaande bewoners?
- Verenigingen spelen hier een rol in (KLJ, KVLV, LG ...).

Zelfs binnen een dorp is er een wij-zijgevoel: vroeger was er bv. spanning tussen de boeren en de mensen die rond de markt woonden of gingen kinderen die lid waren van de Chiro niet om met kinderen van de KLJ en omgekeerd.

2.3.1.12 JONGEREN

Ervoor zorgen dat de jeugd niet vervreemdt van het platteland, en kinderen al vanaf de kleuterklas betrekken.

- Betrek de jeugd bij alle aspecten van landbouw
- Voorzie leerpakketten voor op school of de jeugdbeweging
- Hoe initiatief nemen zodat de betrokkenheid toeneemt?
- Kinderen buiten laten spelen (en niet voor TV, smartphone, tablet, computer ... laten zitten).
- Plaats voor kinderen in oude landbouwbedrijven en bijhorende infrastructuur installeren
- Initiatieven steunen (vanuit het beleid)
- Initiatieven ontwikkelen om de samenhang te verhogen

2.3.1.13 SAMENWERKING EN GEÏNTEGREERD PLATTELANDSBELEID

Bioboer-project mee uitbouwen. Dit is gelinkt aan de herbestemming van oude hoeves, voldoende mensen bij elkaar krijgen om activiteiten te organiseren, middelen vrijmaken voor de infrastructuur.

Een geïntegreerd plattelands- en openruimtebeleid met bijhorende regulator of regisseur.

- Er is diversiteit nodig op het platteland: maak er geen Damme van waar alles opgekocht wordt door de rijken, vergeet de boerende boer niet.

Ruimtelijke kwaliteit en bijgevolg ook een sterke begeleiding en ondersteuning van het lokale bestuur.

Openheid en samenwerking.

- Samenwerking binnen het platteland en tussen stad en platteland.

2.3.1.14 STARTENDE LANDBOUWERS

Jonge landbouwers die berekend instappen (dus met kennis, opleiding, geld, grond en visie).

Ruimte (letterlijk en figuurlijk) voor startende of jonge landbouwers nodig.

2.3.1.15 LANGETERMIJN VISIE EN BELEID

Welk perspectief voor landelijke kernen?

- Er is duidelijkheid nodig voor de dorpen: een correcte strategie en een toekomstperspectief durven bepalen en uitspreken. Is alles overal nodig of kunnen we differentiëren? Waarom bv. van X geen slaapdorp maken en van Y, dat er naast ligt, een uitdagend dorp? Nu is het vaak noch vlees noch vis. Hierdoor is er geen visie, maar ook slechte ondersteuning. Wie neemt hier de regisseursrol op zich? Pas als dorpen weer hip worden, komen de jongeren terug!

- De landbouwer wil wel aan landschapsbeheer doen (zoals wilgen knotten) maar heeft er niet altijd de tijd voor. De andere activiteiten op de boerderij zijn wel winstgevend en die gaan voor (de lening moet afbetaald worden en een inkomen moet gegenereerd worden).
- De landbouwer wordt gedwongen richting meer intensievere landbouw door de bank, de agrovoedingsketen ...
- Er kan ook voor landbouwverbreding gekozen worden om meer inkomen uit het bedrijf te halen

Kansen tot ondernemer in landschapsbeheer.

- Er zou een inkomen uit landschapsbeheer gehaald moeten worden zodat dit ook als een volwaardige bedrijfstak beschouwd kan worden.

2.3.2 Doorbraken

2.3.2.1 SPANNINGSVELD

- Het landbouwperspectief en de -insteek worden gemist. Er is vaak een eenrichtingsverkeer 'groen in landbouw moet', maar 'landbouw in groen mag niet'. Landbouw in de minderheid, maar wel met een grote impact.

2.3.2.2 VOORZIENINGEN

- Zoek naar een slimme mobiliteit en infrastructuur voor het platteland.

2.3.2.3 SAMENWERKING

- Plattelandscoöperatie met daarin actoren met verschillende functies (stad, bewoners, natuur, recreatie).
- Gelijkaardige initiatieven in kruisbestuiving: elkaar inspireren en stimuleren, initiatieven vergelijken met bestaande projecten in buurlanden en het beleid erbij betrekken.

2.3.2.4 RUIMTELIJKE ORDENING

- Open ruimte opnemen als belangrijkste item in de gemeentelijke ruimtelijke beleids- en structuurplannen.
- Betere en doordachtere ruimtelijke planning.
- Wat ruimtelijke ordening betreft, zou dit ruimteneutraal moeten zijn, in totaal moet alle gebied even groot blijven.
- Op korte termijn beleidsinstrumenten ontwikkelen om open ruimte te vrijwaren en dorpskernen te optimaliseren.

2.3.2.5 GROND / RUIMTE

- Intensievere benutting van openbare ruimten en landbouwpercelen ten voordele van landbouw, klimaat, landschap en biodiversiteit.
- Vraag over pachtwet en reactie: opletten om niet te ver te laten omslaan want anders is de prijs te hoog voor landbouw en dan wordt het een bedreiging voor de landbouwactiviteit.

2.3.2.6 NIMBY

- Dicht de kloof tussen consument en burger om meer draagvlak te creëren om in landbouw en platteland te investeren.
- Werk aan een nieuwe mentaliteit op het platteland door zowel bezoekers als bewoners te sensibiliseren.
- Communicatie
- Laat jonge landbouwers een actieve rol opnemen in plattelandsbeleving

Mogelijkheden:

Van NIMBY naar PIMBY (Please In My Backyard).

Meedenken in de richting van belevingseconomie.

2.3.2.7 LANDBOUWVORMEN

- Aangepaste regelgeving voor landbouwverbreding uitwerken.
- Er is een algemene definitie van actieve landbouwer nodig, met als essentie voedselproductie en bijkomend de andere functies.
- Samen met de landbouwers de maatschappelijke rol van de landbouw formuleren op alle beleidslagen.

////////////////////////////////////

3 UITGEDIPTEDOORBRAKEN

3.1 DOORBRAAK 1: VAN NETWERKEN NAAR SAMENWERKEN LOONT!

3.1.1 Kernachtige omschrijving

Samenwerking over de grenzen van het eigen bedrijf.

3.1.2 Impact

- Er wordt een draagvlak gecreëerd tussen boer en omgeving
- Er wordt voor meer inkomensstabiliteit voor de landbouwer gezorgd
- De landbouwer krijgt meer marktmacht, bv. door producentenorganisaties en brancheorganisaties (de landbouwer is nu prijznemer en moet meer naar prijszetter evolueren)

3.1.3 Randvoorwaarden

- Buiten het eigen kader denken (landbouwer, administratie ...)
- De know-how van de producent moet erkend worden
- Er moet expertise gedeeld worden en overleg worden georganiseerd tussen de verschillende departementen en beleidsdomeinen (bv. Kratos)

3.1.4 Initiatieven

3.1.4.1 Op korte termijn

- Lerende netwerken (zoals biobedrijfsnetwerken) hebben een functie als labo
- Verschillende vormen van samenwerkingsverbanden (bv. los, volledig getrokken door leden, duidelijkere structuur, begeleiding door animator ...) mogelijk maken
- Duidelijk maken wat het expliciet voordeel is voor elk van de deelnemers

3.1.4.2 Op middellange termijn

- Vrije initiatieven voort structureren via bv. het oprichten van een producentenorganisatie
- Duidelijk maken wat het expliciet voordeel is voor de deelnemers
- Op een gestructureerde manier samenwerken

3.1.5 Stakeholders en hun rol

Tot een goede samenwerking en meerwaarde komen tussen en voor de boer, de buur en de burger. Er kan bv. gedacht worden aan een coöperatie voor het opwekken van duurzame energie (wind, zon ...). Opleidingscentra (meer samenwerking levert voordeel op).

Onderzoek:

- Oppikken van onderzoeksvragen

Het bottom-upverhaal via steun triggeren en stimuleren.

De overheid:

- Stimuleren en faciliteren van samenwerking

//

3.2 DOORBRAAK 2: RUIMTE

Vier suggesties:

- Ruimte maken, richting geven
- Openruimtebeleid voor de toekomst
- Een hart voor behoud van open ruimte
- Goed georganiseerde ruimte om te leven in Vlaanderen

3.2.1 Kernachtige omschrijving

Afstemmen en/of integratie van ruimtelijke beleidsplanning en landgebruik.

- De open ruimte moet behouden blijven
- De kwaliteit van de open ruimte moet verbeteren
- De versnippering moet tegengegaan worden
- Regelgeving en uitvoering moeten op elkaar afgestemd en eenduidig gemaakt worden

3.2.2 Impact

- We kunnen valse verwachtingen voorkomen: mensen zijn namelijk niet altijd op de hoogte van de ruimtelijke uitvoeringsplannen als ze een stuk grond aankopen
- Open gebieden kunnen duidelijk omschreven worden
- De versnippering van groene gebieden vermindert
- De bedrijfszekerheid van land- en tuinbouwers wordt verhoogd
- De inconsistentie inzake beleid wordt tegenga
- De inname van open ruimte wordt tegengegaan
- Tegenstrijdige wetten verdwijnen
- Er ontstaan meer of betere afspraken tussen ruimtegebruikers
- Verlaten van het 'Primaat van het individu' op open gronden: geen open grond meer omzetten in niet-open bestemmingen in tegenstelling tot nu

3.2.3 Randvoorwaarden

- Er is politieke moed en wil nodig (zie betonstop)
- Moedig lokaal beleid moet beloond worden
- Bereidheid tot het implementeren van andere procedures, kennis over de effecten van de beoogde nieuwe procedures
- Er is een beter participatieproces nodig
- De gegevens rond landgebruik, de noden en de kennis (AGIV) moeten beschikbaar zijn
- Er is wederzijds vertrouwen nodig tussen de gebruikers van open ruimte

3.3 DOORBRAAK 3: VOOR EEN LANDBOUWSECTOR GEDRAGEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ

3.3.1 Kernachtige omschrijving

Er is verbinding en betrokkenheid nodig bij de voedselproductie: we moeten consument en burger bewust maken van de kwaliteit van het voedsel dat geproduceerd wordt in Vlaanderen.

3.3.2 Impact

- Mensen opnieuw bewust maken van de bron van voedsel
- Het negatief beeld van de landbouwsector wegwerken
- Terecht belangrijke kwaliteitseisen stellen
- Bewust omgaan met voedsel en de spanning tussen landbouw en burger verminderen
- Een eerlijke prijs door meer begrip te creëren voor de werkwijze van productie
- Jonge land- en tuinbouwers terug aanmoedigen om in het beroep te stappen
- Discussies rond klimaat nuanceren

3.3.3 Randvoorwaarden

- Gedegen objectieve journalistiek
- Waardering voor voeding als een behoefte
- Professionele organisaties die samen aan het imago werken
- Goed dierenwelzijn
- Promoties zoals die van VLAM

3.3.4 Initiatieven

3.3.4.1 Op korte termijn

- Leerkrachten sensibiliseren en schoolreizen naar boerderijen
- Televisieprogramma's ontwikkelen die antwoorden bieden op vragen van consumenten
- Kookworkshops en tv-programma's over koken ontwikkelen omdat koks duiding kunnen geven over voedsel
- Ervoor zorgen dat landbouwers minder klagen en meer optreden als positieve ambassadeur voor de landbouw
- Bedrijfsbezoeken verder laten gaan, bv. ook bezoek van landschappen en andere diensten die worden aangeboden
- Beleidsondersteuning bieden aan lokale producten (bv. door VLAM)
- Initiatieven ontwikkelen zoals het Franse 'La marque du consommateur'

3.4 DOORBRAAK 4: GRONDBELEID: WAAR GAAN WE ONS VOEDSEL PRODUCEREN? TOEGANG TOT GROND ALS SLEUTEL VOOR DE TOEKOMST?

3.4.1 Kernachtige omschrijving

Toegang tot grond en de grond op lange termijn kunnen gebruiken.

3.4.2 Impact

- Essentie: toegang tot grond en de zekerheid die daarmee gepaard gaat
- Men werkt aan een nieuwe pachtwet. Dit behoort niet tot de discussie, maar dat is toch één van de elementen
- (Agrarisch) Medegebruik op niet-landbouwgronden. Een voorbeeld is het Sigma-plan waarbij landbouw in natuur wordt omgezet en aan (agrarisch) medegebruik gewerkt wordt.
- Compensatie van verloren gegane landbouwgrond, naar analogie met natuurcompensatie
- Beschikbaarheid en toegang tot gronden, het aantal hectare is belangrijk
- Betaalbare grond, onder meer via beleid
- Oplossen van het probleem van niet-agrarisch gebruik in landbouwgebied
- Deblokken van grond van pensioenboeren – vlottere overdracht naar de volgende generatie is nodig

3.4.3 Randvoorwaarden

- Ruimte voor vernieuwing en variatie in de organisatie van landbouwers (coöperatieven, nieuwe samenwerkingsvormen tussen landbouwers, nieuwe vennootschapsvormen)
- Geïntegreerd beleid
- Grondbeleid moet deel uitmaken van het Europees landbouwbeleid
- Eén Vlaamse administratie bevoegd voor grondbeleid. Nu is het grondbeleid verspreid voor bv. ruilverkavelingen, pachtwet, gronden voor natuur ...

3.4.4 Initiatieven

3.4.4.1 Op korte termijn

- Ontkoppeling van premies en pensioen: geen premies meer voor pensioenboeren
- Fiscale stimulans om te verpachten (lange termijn)
- Modernisering van de pachtwet (met oog voor zekerheid voor de landbouwers)
- Eén loket: wie beheert landbouwgrond?

3.5 DOORBRAAK 5: 2010-2050 – VAN VERSNIPPERD LANDBOUW- EN VOEDSELMODEL NAAR GEÏNTEGREERDE DUURZAME TOPREGIO

3.5.1 Kernachtige omschrijving

Proactief een visie, toekomstscenario's en strategie opbouwen over 'Hoe gaan we ons voeden over 30 jaar' over de grenzen van sectoren, legislaturen en beleidsdomeinen heen.

Wat willen we aan onze kinderen doorgeven? Rentmeesterschap over de natuurlijke hulpbronnen!

3.5.2 Impact

- Doorbreken van verkokering in de verschillende beleidsniveaus en bij de verschillende actoren (producent, retail, consument) om versnippering tegen te gaan en te komen tot een geïntegreerd beleid en win-winsituaties
- Een economisch leefbare en duurzame landbouw
- Bedrijfszekerheid voor de landbouwer (als er een langetermijnvisie is, zal de landbouwer rechtszekerheid hebben wanneer hij een investering doet)
- Zorgen voor een correct inkomen voor de landbouwer
- Het verbeteren van de biodiversiteit, water-, bodem en luchtkwaliteit
- Pro-actiever inspelen op maatschappelijke uitdagingen
- Een zo kort mogelijke keten

3.5.3 Randvoorwaarden

- Ruimte om te experimenteren met alternatieve businessplannen
- Investering van risicokapitaal in innovatie
- Onderwijs en onderzoek met een open vizier
- Politieke durf
- Inbedding van voedselbeleid in het Europees beleid
- De wil van Vlaanderen om een topregio te zijn met betrekking tot duurzame voedselvoorziening

3.5.4 Initiatieven

3.5.4.1 Op korte termijn

- Gebiedsgerichte samenwerking tussen beleid, project, sectoren en actoren
- Beleidstoets: toetsen van elke nieuwe maatregel, decreet en wet aan de visie en het doel van over 30 jaar
- Ontwikkelen van bredere kennis bij de landbouwer om uit de verkokering en de klassieke landbouwcyclus te treden

3.5.4.2 Op middellange termijn

- Aanpassing van wetgeving, onderzoek en onderwijs

- Trends inschatten
- Sense of urgency creëren bij het publiek via organisaties die sensibiliseren op duurzame voeding (inspelen op de hype rond gezonde voeding)
- Alternatieve businessplannen voor de retail zodat de retail het consumentengedrag duurzaam stuurt

3.5.5 Stakeholders en hun rol

Politiek

Beleidsdomeinen en –niveaus

Middenveld

Wetenschap en onderzoek

Retail

Landbouwer

Consument

Industrie en economische partners

Financiële instellingen

Rol: het eigenbelang voor al deze rollen loslaten en het rentmeesterschap opnemen

3.6 DOORBRAAK 6: PUBLIC MONEY FOR PUBLIC GOODS

3.6.1 Kernachtige omschrijving

Zorgen voor een eerlijk inkomen voor de landbouwer ten voordele van de maatschappelijke baten van de landbouw.

Ofwel:

Zorgen voor een eerlijke vergoeding voor de landbouwer, voor de ecosystemendiensten zoals voedsel, opleiding, biodiversiteit ... geleverd door de landbouw.

3.6.2 Impact

- Toepassen van voor de landbouwer economisch en financieel haalbare landbouwpraktijken die maatschappelijk bijdragen op het vlak van milieu, klimaat, biodiversiteit, sociale noden
- Meer boeren aan de slag houden door inkomensverbreding en alternatieve verdienmodellen aan te bieden. De landbouwer kan dan kiezen tussen kleinschalig of grootschalig werken. Met het huidige model van schaalvergroting zijn er altijd minder boeren.
- Meer diversiteit in landbouwbedrijven en modellen, diversificatie en daardoor een betere risicobeheersing

3.6.3 Randvoorwaarden

- De valorisatie van maatschappelijke baten vertalen naar een vergoeding
- Vertrekken vanuit milieubeleid in plaats van landbouwbeleid biedt wellicht minder beperkingen.
- Vergoedingen en incentives voor de landbouwers
- Bedenken van mechanismen voor deze financiële benadering
- Regelgeving en wetgeving die dit mogelijk maakt
- Goede mix van een aantal slimme maatregelen: enerzijds toegankelijke en laagdrempelige maatregelen met lagere vergoeding en anderzijds meer veeleisende maatregelen tegen hogere vergoeding
- Aanpassen van de denkwijze: naar de echte oorzaak gaan en daarvoor oplossingen bieden
- 'No public money for no public goods': geen overheidsgeld voor puur economische baten inzetten
- Erkenning van de landbouwers, valorisatie van hun inspanningen en bewustwording van burgers, consumenten, administratie, politieke besluitvormers. Bv. in Voeren wordt het landschap door boeren onderhouden en B&B's en horeca verkopen daar lokale producten.
- Langetermijnperspectief en continuïteit (nu biedt elk PDPO iets anders) nodig waarop de boer een businessmodel kan uitbouwen, bv. over 20 jaar. Public goods variëren immers niet zo sterk in waarde. Bv. bedrijfsplan voor 20 jaar als contract met de overheid met engagementen van beide kanten.
- Flexibiliteit om bv. een beheersovereenkomst uit te proberen voor korte tijd, met beperkte kosten voor uitvoering en controle van de regelgeving.

- Andere financieringsbronnen

Landbouworganisaties:

- Communicatie en acties

Publiek en consument, recreant ...

- Bewust kopen en gebruiken

3.7 DOORBRAAK 7: VERSCHUIVING VAN EEN CONSUMPTIE-ECONOMIE NAAR EEN BELEVINGSECONOMIE

3.7.1 Kernachtige omschrijving

Beleving als 'dienst'.

We hebben nood aan een mentaliteitswijziging waarbij we afstappen van plattelandsbeleving in een model van consumptie-economie. We moeten naar een platteland gaan dat beleving als dienst levert. Ingeprogrammeerde onverantwoordelijkheid tegengaan.

In deze belevingseconomie staat mede-eigenaarschap centraal. De plattelandsbewoners en -bezoekers moeten mee verantwoordelijkheid dragen voor het behouden van de kwaliteit van het platteland en ze moeten daarom hun belevings- en consumptiegedrag afstemmen op de draagkracht van het platteland. De kloof tussen burger en landbouwer dichtten → een draagvlak voor landbouw creëren.

De plattelandsbewoner is vervreemd geraakt van het platteland en de plattelandsactiviteiten. Zeker voor de landbouwactiviteiten op het platteland is er steeds minder begrip en verdraagzaamheid.

De landbouwer moet zich zichtbaar opstellen als essentieel onderdeel en pleitbezorger van het platteland. In plaats van een pionier moet de landbouwer een ambassadeur van het platteland worden. De landbouwer moet actief op zoek gaan naar kansen die er zijn om verbinding te zoeken met consumenten en plattelandsbewoners ('PIMBY').

Landbouw en andere 'diensten'.

De landbouwer heeft ook vaak zijn productieproces deels losgekoppeld van de draagkracht van het platteland. Door terug meer verbinding te zoeken met het platteland kan de landbouwer naast zijn landbouwproducten ook nog andere 'diensten' aanbieden zoals plattelandsbeleving, landbouweducatie, zorglandbouw ... Ook deze bijkomende diensten zorgen voor meer draagvlak voor landbouw.

3.7.2 Impact

- Biodiversiteit
Door meer verbondenheid te zoeken met het platteland, zowel vanuit de productie-economie (landbouw én andere bedrijvigheid op het platteland) als vanuit de belevingseconomie (recreatie) krijgt biodiversiteit meer aandacht.
- Verhalen verbinden het platteland
Verhalen over het platteland en plattelandsbewoners van vroeger kunnen inspirerend en verbindend werken voor het platteland en de plattelandsbewoners van nu.
Een voorbeeld is het recent PDPO-project van Wolfsdonk waarin verhalen uit het verleden worden neergeschreven zodat ze niet verloren gaan en inspirerend kunnen zijn voor volgende generaties.
- Zorg dragen voor het platteland: "ik ben hier thuis"
Als je 'thuis' bent en als je je 'thuis' voelt, draag je ook zorg voor je thuis. Door het creëren van een thuisgevoel bij de plattelandsbewoners, creëer je ook meer verantwoordelijkheidszin.

- Samenwerking in projecten
Door in plattelandsprojecten landbouw en milieu te laten samenwerken, creëer je meer draagvlak.

3.7.3 Randvoorwaarden

- Liefde, zorg, zingeving, geven om, waarden
We moeten zoeken naar een maximale betrokkenheid met het platteland. We gaan ervan uit dat dit enkel mogelijk is als we zorg dragen voor het platteland vanuit liefde voor dit platteland en dat we hier een aantal waarden aan vasthechten.
- Wat houdt ons samen? Hoe creëer je bewustzijn?
We moeten zoeken naar elementen op het platteland die ons samenhouden, zoals lokaal verenigingsleven, parochiale werking, lokale (zorg)netwerken, jeugdbewegingen, dorpscholen, heemkunde en ruraal erfgoed.
- Rechten én plichten, verantwoordelijkheden, regelgeving
Leven en recreëren op het platteland biedt heel wat mogelijkheden, maar kan niet zonder bepaalde elementaire regels na te leven, zoals geen zwerfvuil achterlaten, wandelpaden niet verlaten, oogst niet vernietigen en geen overmatige terreinverhardingen of terreinophogingen.
- Bepaalde van deze plichten kunnen meegenomen worden in regelgeving, bv. rond ruimtelijke ordening, milieubescherming of behoud van de biodiversiteit. Economisch patriottisme.
Wie fier is op zijn omgeving en wie zorg draagt voor zijn omgeving, draagt ook bij aan de instandhouding ervan. Door te streven naar meer lokale economie neem je verantwoordelijkheid op voor het duurzaam voortbestaan van je regio.
In het buitenland zijn hier al voorbeelden van:
 - o In Polen bestaat al een app waar je op basis van de streepjescode met je smartphone kan zien voor welk aandeel een product uit Poolse ingrediënten bestaat
 - o In het Verenigd Koninkrijk zijn er supermarkten waar het percentage lokale aankopen op het kassaticket wordt afgedrukt

3.7.4 Initiatieven

- Duurzame lokale consumptie
 - o App ontwikkelen met info voor consumenten over lokale productie
 - o Percentage lokale aankopen op het kassaticket afdrukken
 - o Superette waar je aardappelen van de lokale boer kan kopen aan een concurrentiële prijs
- Verhogen van het draagvlak voor landbouw
 - o CSA-boerderij
 - o Boeren in de carnavalstoet
 - o Logeren op de boerderij
- Identiteit van het platteland

- o Landbouw/platteland echt betrekken in scholen
Plattelandsdagen organiseren op school waarbij de aandacht voor het platteland niet louter boekenwijsheid is, maar een effectieve lokale plattelandsbeleving wordt.
- o Verhalen digitaal bewaren (zoals het PDPO-project in Wolfsdonk en initiatieven van het Centrum Agrarische Geschiedenis)
- o Iets doen (cultureel) met verhalen, die tot leven kunnen worden gebracht door vertelavonden, vertelwandelingen, toneelstukken, stoeten, processies ...

3.7.5 Stakeholders en hun rol

Iederéén is betrokken:

De '20% meest bewuste mensen': kunnen als voortrekkers vanuit voorbeeldgedrag een dynamiek creëren naar een meer duurzaam platteland.

Landbouwers: zij zijn meer dan andere plattelandsbewoners afhankelijk van het platteland:

- Dat hen via ecosysteemdiensten de mogelijkheid biedt een inkomen te genereren
- Dat hen de ruimte geeft om hun landbouwactiviteiten uit te voeren
- Dat hen een kader biedt om deze landbouwproducten te vermarkten
- Dat hen de mogelijkheden biedt om inkomsten te genereren door verbredingsactiviteiten

3.8 DOORBRAAK 8: REGIOLOKET

3.8.1 Kernachtige omschrijving

Het regioloeket is een centraal aanspreekpunt dat de gebiedsgerichte subsidies beheert en opkomt voor de regionale belangen (bv. regionaal fonds, regional branding en digitale dienstverlening).

Het loket is één centraal beheers- en aanspreekpunt voor de vereenvoudiging en verbetering van de aanvraag, het verwerken en het toewijzen van gebiedsgerichte subsidies (landbouw, platteland, natuur en milieu ...). Betere besteding van de beschikbare middelen is mogelijk door afstemming van visie en noden van de verschillende stakeholders.

3.8.2 Impact

- Versnippering tegengaan
- Vereenvoudigen van de aanvragen
- Transparantie over de financiële middelen
- Versterking van het regionaal draagvlak
- Aandacht voor de regionale identiteit

3.8.3 Randvoorwaarden

- Duidelijke definitie van regio
- Openheid van lokale besturen en subsidieprogramma's
- Inhoudelijke engagementsverklaring

3.8.4 Initiatieven

3.8.4.1 Op korte termijn

- Inventarisatie van de middelen
- Afbakening van de regio's
- Bezoek aan andere landen waar dit al in voege is
- Draagvlak en engagement creëren op zowel federaal als Vlaams vlak: eerst bottom-up en daarna top-down (op korte en middellange termijn)
- Transparante communicatie (korte en middellange termijn)

3.8.4.2 Op middellange termijn

- Uniformisering van het digitaal platform
- Pilootproject opstarten vanuit de bestaande structuren
- Draagvlak en engagement creëren op zowel federaal als Vlaams vlak: eerst bottom-up en daarna top-down (op korte en middellange termijn)
- Transparante communicatie (korte en middellange termijn)

3.8.5 Stakeholders en hun rol

Vlaanderen

- Afstemmen met het federaal en Europees niveau

Vlaanderen, provincies, lokale besturen

- Goedkeuren en realiseren

Provincies

- Initialiseren en het idee verkopen

Plattelandsactoren en lokale besturen

- Stuurgroep per regio

Projectpromotoren

- Ambassadeurs

3.9 DOORBRAAK 9: INVESTEREN IN SOCIALE 'INFRASTRUCTUUR'/ NETWERKEN

3.9.1 Kernachtige omschrijving

Zoals de weginfrastructuur aangelegd wordt en onderhouden moet worden om verbodding tegen te gaan, zo moet ook de sociale 'infrastructuur' opgebouwd en onderhouden worden en moet het blijven groeien (het mag bv. niet wegvallen wanneer een bepaalde subsidie stopt). Het gaat dus om het bouwen en onderhouden van een sociaal systeem.

3.9.2 Impact

- Van een ad hoc projectaanpak naar een duurzaam (werkend) sociaal ecosysteem

3.9.3 Randvoorwaarden

- Sociale infrastructuur en begeleiding
- Veel idealisme
- Samenwerken met andere initiatieven
- Waarde zien
- Fysieke infrastructuur

3.9.4 Initiatieven

3.9.4.1 Op korte termijn

- Begeleiding en professionalisering
- Een kennisnetwerk opzetten
- Hulp vragen, advies vragen en inspireren
- Dienstenaanbod
- Ingewikkelde regelgeving tegengaan
- Beleid van de overheid: nood aan een langetermijnvisie

3.9.4.2 Op middellange termijn

- School: educatie voorzien
- De afstand tussen idealistische initiatieven en lokale ondernemers verkleinen
- Veel aspecten komen samen: onderwijs, gezondheid, mobiliteit ...
- Spelen (kinderen)
- Eén jaar een werkracht kunnen bekostigen
- (On)recht om te genieten van de natuur
- Herstellen van land met voedsel

3.9.5 Stakeholders en hun rol

Bottom-up burgerinitiatieven

Lokale middenstand

Lokale landbouwers

Overheid

Bemiddelde burgers

Rollen van de stakeholders:

- Ondernemerschap
- Sponsoring
- Crowdfunding
- Alternatieve geldsystemen
- Vergoeding vrijwilligers

3.10 DOORBRAAK 10: LANDBOUW, GARANTIE VOOR UW DUURZAME TOEKOMST

Diverse rollen van de landbouw erkennen: ondernemer, voedselproducent, landschapsbeheerder en zorgdrager voor het milieu.

3.10.1 Kernachtige omschrijving

De landbouwer is meer dan een voedselproducent alleen, hij is producent van primaire producten (plant, dier, energie...).

De landbouwer is veelzijdig, generalist, topmanager, idealist, heeft een drive, is mensgericht. Hoe is meer erkenning mogelijk? Wat is nu een actieve landbouwer? Wat zijn de rollen van de landbouw?

3.10.2 Impact

Er is nood aan: duidelijkheid (hoe bieden we ondersteuning, hoe nemen we dit op in de regelgeving, hoe creëren we administratieve vereenvoudiging?), imagosetting, maatschappelijk draagvlak, begrip (wat leidt tot erkenning), het opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid, hogere rendabiliteit, leefbaarheid en veerkracht.

3.10.3 Randvoorwaarden

- Eenvoudige en eenduidige regelgeving
- Voldoende kennis: inhoudelijk, administratief, financieel, juridisch, milieu-natuur
- Communicatie en overleg tussen boer en burger
- Ondersteuning en beleid rond prijsbepaling, toegang tot grond, inkomensstabilisatie. Pakket aan tools om zelf uit te kiezen (IST, verzekering ...)

3.10.4 Initiatieven

- Studies actualiseren waardoor de criteria geüpdatet worden (boekhouding, kost en opbrengst)
- Een bevraging organiseren
- Een communicatiestrategie uitwerken (imago)
- Zorgen voor contact met klant, burens, dorpsbewoners (door bv. open-bedrijvendagen)
- Een toolbox maken rond stabiel inkomen waaruit de landbouwer zelf kan kiezen (klimaat, water, verzekeringen, droogte ...) met expertiseontwikkeling en visie op lange termijn

3.10.5 Stakeholders en hun rol

Landbouwers

Beleidsmakers

3.11 DOORBRAAK 11: OFFENSIEVE PLATTELANDSORDENING

3.11.1 Kernachtige omschrijving

Actief de openruimtefuncties vrijwaren en de dorpskernen integraal optimaliseren.

Alle functies moeten hun plaats krijgen ongeacht of ze nu gescheiden of met elkaar verweven zijn.

3.11.2 Impact

- Maatschappelijke kostenefficiëntie: vrij autonome ontwikkeling inzake ruimtelijke ordening: wanorde, suboptimalisatie en te hoge maatschappelijke kosten, plus vergrijzing, mobiliteit, dienstvereniging
- Het komt er dus op aan om toekomstgericht de schaarse ruimte toe te wijzen

3.11.3 Randvoorwaarden

- Er is politieke wil maar zeker ook een mentaliteitswijziging nodig (denken we bij grote, innovatieve projecten aan de vele actiecomités die daar ontstaan)
 - Voldoende stuurkracht is nodig: we moeten het ontwerpen van open ruimte faciliteren en naar een consensus streven
- Een maatschappelijk draagvlak creëren:
 - Een langetermijnvisie uitwerken
- Prioritaire financiering voor integrale projecten (versus sectorale projecten): over verschillende beleidsdomeinen heen werken

3.11.4 Initiatieven

3.11.4.1 Op korte termijn

- Informatie/sensibiliseringscampagne (bv. waterlandschap)
- Op zoek naar een inspirerend voorbeeldproject voor 2019
- Fiscale stimulansen op maat van dorpskernen (wel unaniem binnen de werkgroep: niet straffen maar belonen)

3.11.4.2 Op middellange termijn

- Lintbebouwing stoppen en terugdraaien (we moeten streven naar een (4x) hogere woondichtheid van de huidige verkaveling)
- De administratieve drempel voor verdichting van verkavelingen verlagen (zie de logge procedures bij het kadaster)
- Het financieringsmodel voor gemeenten hervormen: in de huidige situatie is het financieringsmodel voor gemeenten bepaald volgens het aantal inwoners. Er moet juist naar een vorm van financiering worden gestreefd waarbij de gemeente middelen zou kunnen verwerven door open ruimte te vrijwaren. Voorbeeld: in plaats van het laatste stukje bouwgrond aan te

gebruiken om op die manier het inwonersaantal te vergroten en dus meer financiële middelen binnen te rijven, zouden ze dit laatste stukje bouwgrond net braak kunnen laten liggen of eventueel een andere bestemming geven.

- Een algemene tendens die wordt vastgesteld: Het denken rond ruimtelijke ordening is gericht op steden en nooit op dorpskernen of het platteland.

3.11.5 Stakeholders en hun rol

Middenveld:

- Sensibiliseren naar sense of urgency om zo een signaal te geven en druk uit te oefenen op de politiek om zo dit item op de politieke agenda te plaatsen

Hogere overheden:

- Sterkere bestuurskracht bij de lokale overheid leggen

Lokale overheid:

- De kans grijpen om een regierol op te nemen voor het toekomstgericht toewijzen van de schaarse ruimte

Terreinactoren (landbouwers, waterbeheerders, natuurbeheerders):

- Deelnemen aan de dialoog om offensief ruimtebeleid te faciliteren.

Dorpsbewoners/plattelandsbewoners:

- Ambassadeurs worden van hun dorp

//

3.12 DOORBRAAK 12: LANDBOUWONDERNEMERS VALORISEREN MAATSCHAPPELIJKE MEERWAARDE

3.12.1 Kernachtige omschrijving

- Alternatieve verdienmodellen met de landbouwer als beheerder van de open ruimte.
- Hoe kunnen we het inkomen van de landbouwer diversifiëren bij het opnemen van bijkomende maatschappelijke opdrachten als ondernemer?
- We zouden moeten gaan van 'ik moet dit doen om mijn steun te behouden' naar 'ik wil dit doen want ik verdien eraan'.
- De landbouwer is niet alleen een producent van voedsel maar ook een beheerder van het landschap.
- Landbouw is niet leefbaar zonder rechtstreekse inkomenssteun → meer landbouwers zouden moeten kunnen leven van ecosysteemdiensten.
- Zich laten betalen voor de verzamelde gegevens van landbouwers.

3.12.2 Impact

- Landbouwbedrijven worden diverser en stabiel.
- Meer maatschappelijke meerwaarde waardoor de waardering van en voor de landbouwer toeneemt.

3.12.3 Randvoorwaarden

Toegankelijkheid van de maatregel.

3.12.4 Initiatieven

- Tonen dat het kan en leren door te doen (durven – doen – doordoen)
- Studies en goede praktijken bekijken
- Mensen samenbrengen
- Mentaliteitswijziging: de praktijk doet dit noodgedwongen (IPM ...) maar er moet geprobeerd worden om de noodzaak voor te zijn (eventueel met wat steun). De productiviteit van de landbouw mag hierbij wel niet uit het oog verloren worden met het oog op een toenemende vraag naar voedsel (wereldwijd).

3.12.5 Stakeholders en hun rol

Landbouwers:

- Ideeën aanbrengen en uitvoeren
- Pioniers nodig: ideeën verkopen en uitdragen

Landbouworganisaties:

- Verwachtingen verwoorden

Beleidsmakers:

- Wettelijk kader scheppen
- Innovaties stimuleren (EIP-projecten)
- Win-winsituaties creëren

Praktijkcentra:

- Technieken en demo's ontwikkelen
- Valorisatie van reststromen (bv. het knotten van wilgen)
- Samenwerkingsmodellen ontwikkelen en stimuleren (deelname aan deeleconomie).
- Organiseren van ontmoetingsmomenten

Innovatiesteunpunt

Bedrijfsbegeleidingsdiensten

Landbouwonderwijs:

- Zich meer richten op business en niet enkel inzetten op technische kennis
- De toekomstige landbouwers duidelijk maken dat ze voor de start een goed businessplan moeten maken: een bedrijf moet rendabel zijn

Financiële wereld:

- Mee investeren in praktijkcentra
- Mee business i.v.m. maatschappelijke opdrachten in praktijkcentra brengen

Boomgaardenstichting en dergelijke organisaties:

- Stimulansen geven tot vernieuwende praktijken (agroforestry ...).

Lokale besturen:

- Mensen samenbrengen voor kleinschalige initiatieven

Industrie:

- Voedingsindustrie/afzetmarkt: minder strenge kwaliteitseisen
- Investeren in CO2-neutraliteit:
Bomen en gewassen slaan CO2 op → laat de industrie 'CO2- emissierechten' opkopen zodat de industrie mensen die bomen aanplanten of gewassen zetten vergoedt.
- Windmolens plaatsen: een vergoeding voor landbouwers voorzien (minpunt: de grond wordt dan wel onttrokken aan landbouw).

3.13 DOORBRAAK 13: KENNIS HAALT DE BOVENHAND

3.13.1 Kernachtige omschrijving

- Kennisopbouw
- Doorstroming resultaten
- Manier van verspreiden
- 3 P's: people, profit, planet
- Train de trainer
- Land- & tuinbouwers die ideeën inbrengen in praktijkonderzoeken
- Steek kennis in de boer: 'Zie, beleef, doe en onthoud'

3.13.2 Impact

- Er zijn problemen op het vlak van onder meer milieu, klimaat en erosie
- De overheidsmiddelen worden efficiënt ingezet
- Land- en tuinbouwers blijven concurrentieel
- Het imago van land- en tuinbouwers verbetert
- Onderzoek gaat sneller vooruit door de wisselwerking

3.13.3 Randvoorwaarden

- Vrijwilligheid versus verplichting (overgang)
- Oog voor de financiële meerwaarde en oplossingen
- Een lerende, ondernemende mindset bij de land- en tuinbouwer
- Aandacht besteden aan het economisch aspect in onderzoek en kennis
- Subsidies voorzien voor de implementaties – oplossingen
- Vertalen van het onderzoek naar de praktijk
- Verjonging van de opleidingsploeg (onderwijs en bijscholing)
- Peer-to-peer leren
- Een globale leervisie op kennisverspreiding in de sector ontwikkelen
- Afstemming van de regierol in onderzoeksmiddelen

3.13.4 Initiatieven

3.13.4.1 Op korte termijn

- Promotie voor vorming plaatsen bij de verzamelaanvraag in het e-loket
- Voorlichting voorzien voor intermediairen
- Bedrijfsnetwerken oprichten waarin land- en tuinbouwers van elkaar leren
- Interactiemomenten tussen onderzoekers en land- en tuinbouwers voorzien

3.14 DOORBRAAK 14: INKOMENSSTABILISATIE 2.0

3.14.1 Kernachtige omschrijving

Alternatieve systemen uitwerken voor inkomensstabilisatie.

3.14.2 Impact

Een stabiel inkomen bieden met als gevolg meer bedrijfszekerheid, de mogelijkheid om investeringen te doen, minder afhankelijkheid van extern kapitaal en minder afhankelijkheid van subsidies.

3.14.3 Randvoorwaarden

- De steun moet terechtkomen bij wie het risico neemt
- Er is een goede definitie van 'actieve landbouwer' nodig
- De steun moet degressief zijn in de tijd zodat er geen nieuwe afhankelijkheid van subsidies ontstaat
- De landbouwer moet een goede boekhoudkundige kennis hebben van zijn bedrijf (kosten, inkomsten ...) en van de verschillende financiële instrumenten
- Er is een multidisciplinaire benadering aangewezen (niet enkel tussen de landbouwer en de overheid, maar alle schakels betrekken)
- Het vrije initiatief en de keuze moet behouden blijven voor de boer

3.14.4 Initiatieven

3.14.4.1 Op korte termijn of middellange termijn

- Verbreding en diversificatie van de landbouw (met onder meer een piste om deeltijds te werken als landbouwer)
- Boekhoudkundige kennis en kennis van financiële instrumenten bij de landbouwers verhogen
- Uitwisseling van kennis en samenwerking tussen boeren stimuleren
- Samenwerking inzake investeringen en groepsaankopen aanmoedigen
- Een risicoverzekering uitbouwen
- Het voort uitbouwen en subsidiëren van producentenorganisaties om meer macht te hebben bij de prijszetting
- Meer aandacht besteden in de opleiding aan risicobeheer (en manieren om risico's beperken) en aan financiële instrumenten (zoals termijnmarkten)
- De inkomenssteun hervormen zodat die beter terecht komt bij de actieve boeren die de risico's nemen en dragen

3.14.5 Stakeholders en hun rol

Toeleveranciers:

- Rol in het werken met termijnmarkten voor de aankoop van grondstoffen

Afnemers:

- Moeten mee de financiële verantwoordelijkheid dragen (en dus niet enkel de landbouwer)

Financiële wereld

Landbouwonderwijs:

- Verhogen van de financiële kennis, geven van een opleiding met betrekking tot een breed scala aan verdienmodellen in de landbouw en de marktwerking aan bod laten komen

Overheid:

- Moet faciliteren, begeleiden, subsidiëren

Landbouworganisaties:

- Moeten de kennis onder hun leden delen, de leden verdedigen en de opstart van producentenorganisaties faciliteren

Landbouwers:

- Kunnen producentenorganisaties oprichten, zich verenigen en samenwerken, kennis verwerven en ervaringen delen

////////////////////////////////////

3.15 DOORBRAAK 15: SAMENWERKEN

3.15.1 Kernachtige omschrijving

Inzetten op samenwerking en kennisdeling tussen landbouwers, zowel intergenerationeel als over de sectoren heen. Met kennis van zaken bouwen aan een duurzaam project door te groeien of voor nichemarkten te kiezen.

3.15.2 Impact

Aanbodbeheersing en een 'eerlijke', correcte prijs (via vraag en aanbod) die bepaald wordt door een onafhankelijke partij (eventueel een onafhankelijk studiebureau).

3.15.3 Randvoorwaarden

- Vertrouwen
- Duidelijke spelregels
- Het moet beheersbaar blijven
- Engagement vanuit gemeenschappelijke doelstellingen
- Coöperaties die in handen zijn van de producent (echte coöperatie)
- Aanbodbeheersing
- Coöperatieve kennis
- Coöperatief denken
- Participatieve land- en tuinbouwers
- Eerlijke prijszetting
- Goede kennisdoorstroom
- Goede opvolging om het voortbestaan te garanderen

3.15.4 Initiatieven

3.15.4.1 Op korte termijn

- De voor- en nadelen van coöperatief samenwerken, bekijken
- Verschillende betrachtingen samenbrengen en koppelen
- Inspiratiemomenten organiseren

3.15.4.2 Op middellange termijn

- Kleine land- en tuinbouwers samenbrengen
- Energieën tussen de mogelijke participanten zoeken
- Is er een andere of wijzigende visie nodig? Bekijk hierbij de rol van ngo's in binnen- en buitenland

3.16 DOORBRAAK 16: ECOSYSTEEM'VER'DIENSTEN

3.16.1 Kernachtige omschrijving

- Via ecosysteemverdiensten de kosten en baten herdenken en beter toewijzen, samen met de verschillende sectoren. Dit is natuur en burger samenbrengen door:
 - o Integratie van ecosysteemdiensten
 - o Waarbij er voor de dienstverlening een eerlijke prijs betaald wordt
 - o Door kennis en onderzoek op vlak van milieu-impact (zonder onmiddellijke economische impact)
- Kosten en baten correct in kaart brengen. Al te vaak krijgt diegene die het landschap onderhoudt weinig return voor zijn inspanningen
- Valoriseren én waarderen van de inzet
- De vervuiler betaalt en de dienstverlener wordt beloond
- Waarderingsstromen in kaart brengen om daarna af te stemmen en correcte, eerlijke geldstromen te bewerkstellingen

3.16.2 Impact

- Een rechtvaardige vergoeding voor diensten en ecosysteem (onder meer voedsel). Zeker voor de land- en tuinbouwers in de eerste plaats.
- De fragmentatie van ecodiensten doorbreken: er is een integrale aanpak nodig
- Een performanter controlesysteem ontwikkelen, dat verschillende vormen van controle vereist
- Een langetermijnperspectief uitdenken voor land- en tuinbouwers, zodat ze opnieuw en meer durven te investeren
- Bewustwordingscampagnes opzetten met als duidelijk doel een (groter) draagvlak bij de burger creëren. Soms zijn er wel eens conflicterende campagnes, maar dit moet men zeker proberen te vermijden (hier speelt VLAM een rol)
- Het behoud van waardevolle graslanden in aanmerking laten komen voor vergroening (valoriseren)
- De (Europese) subsidiestroom beter verdelen en het draagvlak van de burger hierdoor verhogen (aanvaardingsprincipe)

3.16.3 Randvoorwaarden

- De land- en tuinbouwer moet een eerlijke(re) prijs krijgen voor zijn inspanningen.
- Er zijn studies genoeg, maar wat gebeurt daarmee in de praktijk? Ze zijn vaak te analytisch en leiden onvoldoende naar concrete projecten. Er is een vertaalslag nodig via concrete projecten. De waarde moet gevaloriseerd worden (in euro of andere).
- Werken op bewustzijn en inzichten (responsabilisering) én in dialoog of discussie gaan met alle betrokkenen.

////////////////////////////////////

- Het aanleggen van een kadaster voor percelen (grondenbank) in Vlaanderen. Hierbij kan men een menu opstellen zodat de 'bestelling' van de gronden op verschillende manieren vergoed kan worden. Voorbeeld: mais = 0 euro, grasland = X euro, overstromingsgrond = Y euro ...
- Opbrengsten die in een fonds terecht kunnen komen (keten) zijn bv. voedsel en hout (wat maatschappelijk belang heeft en waar dus maatschappelijke middelen naar toe moeten).

3.16.5 Stakeholders en hun rol

Beleidsmakers

Collega-landbouwers

Denktanks

Lerend netwerk

3.17 DOORBRAAK 17: ARBITRAGECOMMISSIE IN KETENOVERLEG VOOR EERLIJK VERDEELDE MARGE

3.17.1 Kernachtige omschrijving

- Eerlijke marges en contracten die voor de landbouwer kostendekkend en inkomensgenererend zijn
- Een neutrale partij die kan arbitrerend (vanuit de overheid)
- Er is een ketenoverleg: van de leverancier tot in de winkel
- Er is een arbiter nodig om andere schakels in de keten te dwingen een deel van de marge af te staan. Indien bepaalde schakels hier niet toe bereid zijn worden de producten duurder.

3.17.2 Impact

- Een eerlijke(re) prijs voor de landbouwer
- De supermarktketens hebben minder macht
- Landbouwers werken niet onder de kostprijs
- Het risico ligt niet enkel bij de landbouwer (maar wordt gespreid over de hele keten)
- Het behouden van de familiale landbouw (en niet de industrie die het zelf produceert)
- Het is tijd om te voldoen aan de maatschappelijke vragen (agromilieumaatregelen, beheersovereenkomsten ...)

3.17.3 Randvoorwaarden

- Zelfstandige familiale landbouwbedrijven zijn nodig
- De overtuiging om in eigen land voor eigen voedsel te kiezen en te kunnen voorzien
- De toeleveranciers en afnemers moeten transparant willen zijn over hun marges zodat er vertrouwen ontstaat tussen de partners in de keten
- De bereidheid van de consument om meer te betalen voor Vlaamse producten
- Inzake de internationale positie van Vlaanderen, moet de vrijhandelspositie aangepast worden. Dit is echter moeilijk in een globale context (bv. Zuid-Amerikaans vlees versus Vlaams vlees in de rekken van een supermarkt). Een mogelijke oplossing is werken met labels voor Vlaamse landbouwproducten. Belangrijk hierbij is dat het ketenverhaal goed gecommuniceerd en verkocht wordt e aan de consument, waarbij wordt benadrukt dat de Vlaamse landbouwproducten eerlijk en kwalitatief zijn.

3.17.4 Initiatieven

3.17.4.1 Op korte termijn

- Landbouwondernemingen moeten deze problematiek aankaarten bij de politiek.

- Er moet politiek initiatief genomen worden. (De landbouwer bevindt zich in een zwakke positie in het hele ketenverhaal. Enkel de landbouwer wint bij een aanpassing van het ketenverhaal en de andere schakels in de keten zullen bij een aanpassing qua marges verliezen.).
- Inzetten op bewustwording bij burgers (bv. de lokale voedselstrategie en Fairebel).
- Alle stakeholders in kaart brengen: wie heeft belang, wie heeft macht ...

3.17.4.2 Op middellange termijn

- De EU-wetgeving die hierop inspeelt
- Een ketenstrategie uitdenken: misschien niet enkel over marges, maar ook over productvolumes

3.17.5 Stakeholders en hun rol

De overheid – Departement Landbouw en Visserij:

- Wetgevend kader creëren dat arbiter slagkracht geeft
- Lobbywerk bij Europese Unie
- Vlaanderen kan een voorbeeld worden

Europese Unie:

- Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

België: FOD Economie:

- Afstemmen van beleidsinitiatieven

Landbouwers

Consument

Andere schakels in de keten

3.18 DOORBRAAK 18: TRAJECTEN VOOR EEN KANSENRIJK ONDERNEMERSCHAP OP HET PLATTELAND

3.18.1 Kernachtige omschrijving

De in- en uitstroom bevorderen, rekening houdend met de grootste kansen en bedreigingen binnen de Vlaamse context en met de maatschappelijke evoluties. Incentives ontwikkelen om instroom en heroriëntering te faciliteren.

3.18.2 Impact

- De instroom (herinstroom, gefaseerde instroom en heroriëntatie) aanmoedigen.
- De lock-in doorbreken (veel landbouwers blijven steeds op dezelfde manier doorgaan omwille van bv. grote schulden, angst voor het onbekende of onvoldoende kennis van andere landbouwtakken, ook als dit nefaste economische en/of ecologische gevolgen heeft).
- De vergrijzing tegengaan (<>kapitaliseren bij uitstroom uit de landbouw). Hierbij moet er voor gezorgd worden dat de vrijgekomen gronden en gebouwen maximaal in landbouwgebruik blijven.
- Een transitie en heroriëntering mogelijk maken.
- Hokjesdenken: wie mag boer zijn? Gedifferentieerde/gefaseerde instroom;
- Kansen om de open ruimte te benutten, andere dan de conventionele en klassieke landbouwpraktijken.
- Steun bieden aan kleinschalige starters.
- Leefbaar werk creëren voor de boer (sociaal-culturele component).

3.18.3 Randvoorwaarden

- Een dynamisch model ontwikkelen (met een nieuwe start, despecialisatie en neventakken);
- 'Wie is boer' herdefiniëren, definitie van 'actieve landbouwer' herbekijken, bijkomende diensten in de rand van de landbouw.
- De open ruimte vrijwaren.
- Bekijken welke sectoren in aanmerking komen.
- De vrijheid laten aan de landbouwer.
- Het aantal pensioenboeren en grondbezitters laten verminderen.
- Uitstroom: niet enkel om economische maar ook om ecologische redenen.
- De landbouwgemeenschap actief maken: het binden van de burger aan het businessmodel van de landbouwer.

3.18.4 Initiatieven

3.18.4.1 Op korte termijn of middellange termijn

- Het conditioneren van de instroom: wie is de boer die we beogen?

- Ondersteuning bieden met duidelijke programma's, rekening houdend met een objectieve analyse van de maatschappelijke context (inclusief de disruptieve):
 - Transitie-risico-kapitaal
 - Innovatiefonds
- Publieksparticipatie

3.18.5 Stakeholders en hun rol

De overheid:

- Faciliteert

Organisaties:

- Ontwikkelen businessplannen

Scholen:

- Bieden (naschoolse) vorming aan

Landbouweconomen:

- Ontwikkelen nieuwe verdienmodellen:
 - o Een verduurzamingspanel dat de duurzaamheid van projecten beoordeelt (zowel financieel als ecologisch)
 - o Ondersteuning op maat

Consumenten:

- Nemen coöperatief deel

3.19 DOORBRAAK 19: MINISTERIE VAN VOEDING

3.19.1 Kernachtige omschrijving

- Geïntegreerd beleid met betrekking tot voeding.
- Beleidsoverschrijdende voedselstrategie met doelstellingen op korte termijn en lange termijn, rekening houdend met onder meer gezondheid, milieu, biodiversiteit, economische belangen van de landbouwers, platteland, dierenwelzijn, klimaat, mobiliteit, zorg ...

3.19.2 Impact

- Duidelijkheid voor alle actoren op lange termijn
- Synergiën, onbedoelde negatieve neveneffecten vermijden
- Minder versnipperd bestuur, minder de kop in het zand steken
- Holistisch werken, maatschappelijk breder. Hierdoor komt landbouwer dichterbij de maatschappij en vice versa
- Toegenomen bewustwording van duurzaamheid en het verhaal achter de voeding en landbouw

3.19.3 Randvoorwaarden

- Trekker nodig (staatssecretaris?)
- Gedragenheid
- Alle actoren aan tafel met een open geest
- Bottom-up (van lokale voedselstrategie naar regionaal niveau en supra)

3.19.4 Initiatieven

3.19.4.1 Op korte termijn

- Coalitie vormen op Vlaams niveau, initiëren vanuit Departement Landbouw en Visserij?
- Proces uittekenen (bottom up voor gedragenheid)

3.19.4.2 Op middellange termijn

- Voedselstrategie ontwikkelen
- Strategie in uitvoering brengen (lange termijn)

3.19.5 Stakeholders en hun rol

Burgers en consumenten:

- Bijdragen tot gedragen visie op individueel niveau

Organisaties (bv. landbouw-, milieu-, ketenorganisaties):

- Bijdragen tot gedragen visie op collectief niveau

Administraties:

- Ondersteuning en uitvoering
- Afwegen van diverse belangen

Onderzoeksinstellingen:

- Staven van voorstellen
- Wetenschappelijke benadering

Landbouwers, producenten:

- Bijdragen tot gedragen visie op individueel niveau

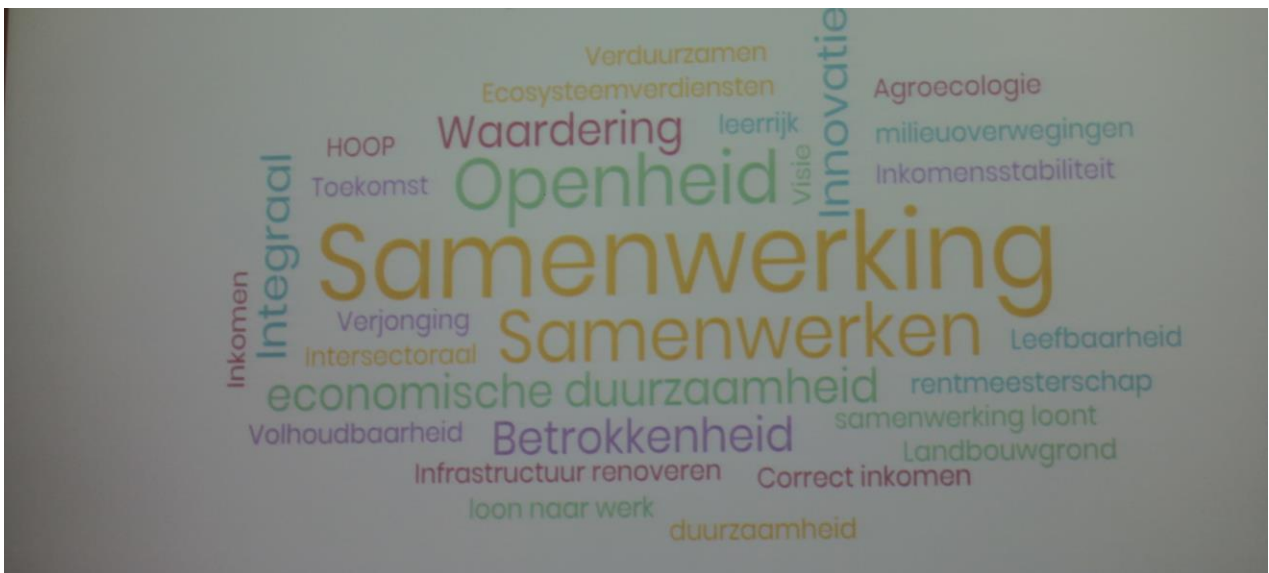
Politiek, Vlaamse Regering:

- Besluitvormenden rol

Op het einde van de publieke bevraging kon elke deelnemer in één woord zijn of haar conclusie van de dag geven. Het resultaat leest u in de woordenwolken hieronder.

Woordenwolk Rillaar

Woordenwolk Waregem